

АҚОРДА

МЕТАЛЛУРГИЯ – МЕМЛЕКЕТТІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ

Мемлекет басшысы телекөпір режимінде Ақтоғай мыс балқыту зауытының құрылысын бастау рәсіміне қатысты.

Президент салтанатты рәсімде сөз сөйлеп, Абай облысындағы Ақтоғай кен орнында салынатын мыс балқыту зауытын тұтас ел экономикасының өркендеуіне тың серпін беретін аса маңызды жобаның бірі деп атады.

— Жалпы, тау-кен металлургиясы мемлекетіміз үшін стратегиялық маңызы зор сала екені белгілі. Мен былтыр халыққа Жолдауымда осы мәселеге арнайы тоқталдым, нақты міндеттерді айқындадым. Сондықтан жана зауыттың құрылысын осы бағытта істеліп жатқан белсенді жұмыстың нәтижесі деп айтуға болады. Баршанызға мәлім, бүгінде Қазақстан дамудың даңғыл жолына түсіп, тарихи өрлеу дәуіріне сеніммен қадам басты. Біз біртұтас әрі жасампаз жұрт болып аса ауқымды реформаларды табысты жүзеге асырып жатырмыз. Ең бастысы, жарқын болашағымызға бағдар болатын Конституциямызды қабылдадық. Конституцияда ұлтымыздың мызғымас құндылықтары мен қағидаттары толық көрініс тапты. Азаматтардың әл-ауқатын арттыру стратегиялық міндет

ретінде айқындалды. Осындай өндірістік жобалар, ең алдымен, еліміздің игілігін арттыруды көздейді, — деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент Қазақстанның көптеген пайдалы қазбаларға ие мемлекет ретінде осы табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға барлық күш-жігерін салып жатқанына назар аударды. Елімізде 9,5 мыңнан астам кен орны бар. Қазақстанда жылына шамамен 160 миллион тонна кен өндіріледі. 3,5 миллион тоннаға жуық мыс концентраты шығарылады.

— Жалпы, еліміздегі өңдеу өнеркәсібінің даму қарқыны жақсы деп айтуға болады. Былтыр өңдеу саласындағы жалпы өнім көлемі 60 миллиард долларға жетті. Соңғы үш жылда еліміздің барлық аймағында 540 индустриялық жоба іске қосылды. Соның арқасында 50 мың тұрақты жұмыс орны пайда болды. Бүгінде бәріміз тағы бір өндірістің басталуына куә болып отырмыз. Бұл — ел экономикасына серпін беретін маңызды оқиға. Жана кәсіпорын жылына 300 мың катодты мыс шығарады. Бұл ішкі нарықтың сұранысын толық

қамтамасыз етуге жетеді. Осы зауыт іске қосылған соң Қазақстан жоғары сапалы тазартылған мыс өндіретін жетекші елдердің ондығына кіре алады. Бұдан бөлек, аталған кәсіпорында алтын және күкірт қышқылы өндірілмек. Бір сөзбен, бұл ауқымды жоба отандық металлургия саласының дамуына қомақты үлес қосатыны сөзсіз, — деді Мемлекет басшысы.

Президент кәсіпорын акционерлерінің алдында өте маңызды міндеттер тұрғанын айтты.

— Әсіресе жұмысшылардың заңды әлеуметтік қажеттіліктерін қамтамасыз ету қажет. «Халық үніне құлақ асатын мемлекеттің» басты мәні де — осы. Үкімет, жергілікті билік өкілдері еңбек ұжымдарымен тығыз байланыс орнатып, белсенді жұмыс істеуі керек. Бұл жұмыс «Зан мен тәртіп» тұжырымдамасына сәйкес жүргізілуге тиіс, — деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев өнеркәсіп саласына цифрлық технология мен жасанды интеллектіні жаппай енгізу ісіне баса мән беруге шақырды.

— Озық шешімдер кәсіпорынның өнімділігін арттырып, еңбек қауіпсіздігін күшейтуге, апаттардың алдын алуға мүмкіндік береді. Жақында өткен AI & Digital Bridge форумында мен Үкіметтің алдына нақты міндет қойдым. Зауыт салу барысында осы мәселені ескерген жөн. Ең алдымен құрылыс жұмысын сапалы жүргізіп, уақытылы аяқтау қажет. Осы бірегей жобаны жүзеге асыруға белсене атсалысып жатқан барша азаматқа, қытайлық серіктестерімізге шынайы ризашылығымды білдіремін. Ақтоғай мыс өңдеу кешені Қазақстанның өнеркәсіптегі әлеуетін арттыра түсуге зор үлес қосады деп сенемін, — деп түйіндеді сөзін Президент.

Бұдан кейін Президент Ақтоғай мыс балқыту зауыты құрылысының ресми түрде басталуына рұқсат берді. Кәсіпорында кен байытудан бастап одан дайын металл шығаруға дейінгі толық өндірістік цикл қарастырылған. Кешен өзінің кен орнынан алған мыс концентратын өңдейді. Бұл шикізат көзін ғана қамтамасыз етіп қоймай, Қазақстанда шығарылатын өнімнің қосылған құнын арттыруға мүмкіндік береді.

Жобаны KAZ Minerals тобы жүзеге асырады, ал қытайлық NFC компаниясы — инженерлік серіктес. Бастамаға шамамен 1,8 миллиард доллар инвестиция салынады, сондай-ақ оның аясында 1 мыңнан астам жаңа жұмыс орны ашылады. 2030 жылы алғашқы мыс катодын алу жоспарланып отыр. Зауытта мыстан бөлек, алтын, күміс және басқа да ілеспе өнімдер шығарылады.

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ӘРІПТЕСТІК ИГІЛІГІ

Кейінгі жылдары Қазақстан сыртқы саясат пен халықаралық дипломатияда белсенділік көрсетіп, ауқымды аренадағы өз позициясын нықтап келеді. 15 қазанда Бакуде Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиті өтті. Осы сапарда Қазақстан Президенті бірнеше мемлекеттің билік өкілдерімен жеке кездесті. Соның қатарында Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қатар мемлекетінің Әмірі шейх Тәммим бен Хамад Әл Тәниммен жүздесуі де бар.

ЖЕМІСТІ ЖЕТІ ЖЫЛ

АЛЫС-БЕРІСТІҢ ЖАҢА БЕЛЕСІ

2019 жылы Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 96,1 млрд доллар болса, 2025 жылдың қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 143,9 млрд долларға жеткен. Оның ішінде экспорт көлемі 57,7 млрд доллардан 79,0 млрд долларға дейін, импорт 38,4 млрд доллардан 64,9 млрд долларға дейін өсіпті. Ал сауда балансының оң сальдосы былтыр 14,1 млрд доллардан асты.

ПРЕЗИДЕНТ ЖОЛДАУ ЖАРИЯЛАЙДЫ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 28 қазанда Қазақстан халқына Жолдауын жариялайды. Бұл жөнінде Қазақстан Президенті Х желісіндегі парақшасында мәлім етті.

«28 қазанда түске дейін жылдағы дәстүрге сай Қазақстан халқына Жолдауымды жариялаймын. Қазір осы маңызды құжаттың мәтінімен жұмыс істеп жатырмын», — деп жазды Мемлекет басшысы.

БАС ПРОКУРОР ЕСЕП БЕРДІ

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев еліміздегі заңдылықтың жай-күйі және прокуратура органдарының басым бағыттар бойынша атқарған жұмысының нәтижелері туралы есепті тыңдады.

Бас прокурор криминогендік ахуалды бақылау, сондай-ақ қылмыстың алдын алу бағытында қабылданған шаралар жөнінде баяндады. Биылғы 9 айда қылмыстық құқықбұзушылықтар саны 14,6 пайызға, соның ішінде қоғамдық орындардағы құқықбұзушылық 22,3 пайызға, көшедегі заңға қайшы әрекеттер 20,1 пайызға азайған.

Құқық қорғау органдарымен және мүдделі құрылымдармен бірлесіп, интернет-алайқаттыққа, есірткі қылмысына және басқа да қауіпті қылмыс түрлеріне қарсы күрес бойынша жан-жақты шаралар қабылданды.

Мемлекет басшысына бүгінде жалпы сомасы 1,3 триллион теңге болатын активтер қайтарылғаны жөнінде баяндалды. Осы қаражат есебінде 466 әлеуметтік инфрақұрылымның құрылысы мен реконструкциясы қаржыландырылды, оның 378-і аяқталды.

Атап айтқанда, алты облыста ірі медицина нысандары, Астана қаласында Қ.Мұнайпасов атындағы футбол стадионы пайдалануға берілді. Сонымен қатар Балқаш, Павлодар және Арқалық әуежайларын жаңғырту жұмыстары аяқталды.

Активтерді қайтару, экстрадициялау және қылмыс жасаған адамдарды беру мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастық дамып келеді. Бас прокуратура 39 юрисдикциямен 92 екіжақты келісімге қол қойды. Қазақстанға 50 адам экстрадицияланды, ал шет мемлекеттерге 123 адам берілді.

Берік Асылтов Мемлекет басшысының 2025 жылғы 17 желтоқсандағы Жарлығын орындау мақсатында инвесторларды қорғаудың жүйелі моделі жолға қойылғанын айтты. Жыл басынан бері 2 886 инвесторға көмек көрсетілді. Прокурорлар 3,5 мың инвестициялық жобаның іске асуын қадағалап отыр. Ұлттық цифрлық инвестициялық платформаны «Цифрлық қадағалау» жүйесімен интеграциялау түйткілді мәселелерді уақытылы анықтауға мүмкіндік береді.

Бас прокурор баяндамасында аталып өткендей, әлеуметтік-экономикалық салада 413 мың азаматтың конституциялық құқы қалпына келтірілген. Соның ішінде 200 мыңнан астам жұмыскердің еңбек құқығы қорғалды. Еңбекақы бойынша 2,5 миллиард теңге, алимент бойынша 7,9 миллиард теңге берешек өндірілді. Прокурорлар мемлекет қаржысын жұмсау кезінде сомасы 535 миллиард теңге заңбұзушылыққа тосқауыл қойды. Бюджетке 66,4 миллиард теңге қайтарылды.

Кездесу барысында «Зан мен тәртіп» идеологиясын, әсіресе жастар арасында ілгерілету, сондай-ақ қадағалау қызметіне цифрлық технологияларды және жасанды интеллектіні енгізу мәселелеріне айрықша назар аударылды.

Мемлекет басшысы барлық салада заңдылықты қамтамасыз ету, заң үстемдігі мен қоғамдық қауіпсіздікті нығайту, соның ішінде электоралдық кезеңде құқықтық тәртіпті сақтау шараларын үйлестіру жұмыстарын жалғастыруды тапсырды. Сондай-ақ Әділетті Қазақстанның конституциялық құндылықтарын мүлтіксіз сақтау қажеттігі атап өтілді.

ҚҰҚЫҚ – ҚОҒАМНЫҢ ҚОРҒАНЫ

Қоғамның дамуы ең алдымен заң мен тәртіпке байланысты. Заң – мемлекеттің қабылдаған, барлық азамат орындауға міндетті ережелер жүйесі. Ал тәртіп – сол заңдардың бұлжытпай орындалуы және әрбір адамның мінез-құлқының қоғам талабына сай болуы. Өз құқығыңды қалай қорғап, міндеттеріңді қалай есте сақтауға болады?

22 ҚАЗАН 2026 | БЕЙСЕНБІ

ЕКІ ЕЛ БАЙЛАНЫСЫН БЕКЕМДЕГЕН БАСТАМА

Өткен аптада Мемлекет басшысы Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңестің 7-саммитіне қатысу үшін Әзербайжанның Баку қаласына жұмыс сапарымен барған болатын. Сол сапар аясында Қасым-Жомарт Тоқаев Израиль Президенті Ицхак Герцогпен кездесті. Тараптар екі ел қарым-қатынасының қарқынды сипат алғанын сөз етіп, ынтымақтастықты дамыту перспективасын талқылады. Осы орайда біз Қазақстан – Израиль байланыстары қалай өрбіп жатқанына аз-кем тоқталуды жөн санадық.

Негізі Бакудегі кездесу – Президенттердің биыл алғаш басқосуы емес. Биыл сәуір айында Ицхак Герцог Астанаға келген болатын. Сол сапарда мемлекеттер арасындағы байланысты нығайтуға айтарлықтай серпін берілді. Израиль Президенті де Қазақстанға сапарын ризашылықпен еске алды.

Енді екі ел арасындағы сауда-экономикалық көрсеткіштерге тоқталып өтейік. Сыртқы істер министрлігінің дерегінше, Қазақстан мен Израиль арасындағы тауар айналымы 2025 жылдың қорытындысы бойынша 193,5 млн долларды құрады. Ал биыл алғашқы жеті айда 75,2 млн долларға жетіп, өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 30,3 пайызға өскенін байқадық.

Жалпы, Қазақстан Израильге мұнай, күкірт, түсті металдар, минералды тыңайтқыштар және ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттайды. Өз кезегінде Израиль елімізге жоғары технологиялық жабдықтар, медициналық при-

борлар мен фармацевтика өнімдері, химиялық өнімдер, апельсин шырыны мен экзотикалық жемістерді жеткізеді.

Қазір кез келген елдердің арасындағы қарым-қатынаста инвестиция мен бірлескен жобалар өзінше бір өлшем секілді қалыптасқан. Израиль компаниялары Қазақстан экономикасына 500 млн доллардан астам тікелей инвестиция құйған. Екі ел арасындағы серіктестік энергетика және логистика бағытында дамып келеді. Осыған дейін израильдік ValueLBN Fund инвестициялық қоры Қазақстандағы инфрақұрылымдық және логистикалық хабтарды дамытуға, сондай-ақ энергетикалық жобаларға 1,5 млрд доллар көлемінде инвестиция салуға ниет білдіріп, келіссөздер жүргізе бастады.

Сол секілді ауыл шаруашылығы саласында да ынтымақтастық жақсы деңгейде. Израильдің су ресурстарын басқару және тамшылатып суару жүйелері Қазақстанның оңтүстік және орталық өңірлерінде кенінен енгізіліп жа-

тыр. Құс шаруашылығы мен сүт өндіру фермаларын цифрландыру және заманауи израильдік жабдықтармен жарақтандыру жобалары жүзеге аса бастады.

Салалар жайын сөз еткенде Израильдің медицинадағы жетістіктерін айтпай кетуге болмас. Жиған тәжірибесін бұл ел Қазақстанмен бөлісуге даяр. Екі ел арасында клиникалық базаларды модернизациялау және израильдік озық технологияларды (онкология, кардиохирургия және реабилитация саласында) Қазақстан ауруханаларына енгізу бойынша бірлескен жобалар бар.

Цифрландыру мен инновациялық жанаалықтарды да ескермей кетпесіміз анық. Стартаптар мен ақпараттық технологиялар саласында тәжірибе алмасу әлдеқашан қолға алынды. Израильдің Silicon Wadi экожүйесі мен Astana Hub арасындағы ынтымақтастық бар.

Айтпақшы, алдағы уақытта екі ел визасыз режимге көшуі мүмкін. Себебі жыл басында Қазақстан мен Израильдің Сыртқы істер министрлері ұлттық паспорт иелерін визалық талаптардан босату жөніндегі ықтимал келісімге қатысты ниет туралы меморандумға қол қойған болатын. Яғни қоғамдық дипломатия саласындағы ынтымақтастық дамып келеді.

Қалай алғанда да, Қазақстан Президентінің Израиль билігінің өкілімен кездесуі тегін емес. Шамасы, басшылар екі ел арасындағы жобаларды пысықтап, алдағы келісімдердің іргетасын талқыласа керек.

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ӘРІПТЕСТІК ИГІЛІГІ

Кейінгі жылдары Қазақстан сыртқы саясат пен халықаралық дипломатияда белсенділік көрсетіп, ауқымды аренадағы өз позициясын нықтап келеді. 15 қазанда Бакуде Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесінің саммиті өтті. Осы сапарда Қазақстан Президенті бірнеше мемлекеттің билік өкілдерімен жеке кездесті. Соның қатарында Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қатар мемлекетінің Әмірі шейх Тәммим бен Хамад Әл Тәнимен жүздесуі де бар.

Тараптар екіжақты ынтымақтастықтың өзекті мәселелерін талқылап, қазақ-қатар сан қырлы серіктестігін нығайту, сондай-ақ бірлескен инвестициялық және энергетикалық жобаларды жүзеге асыру перспективасына айрықша назар аударды. Жаһандық мәселелер сөз болып, Таяу Шығыстағы ахуал жөнінде де пікір алмасты.

Жалпы, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев пен Қатар Әмірі шейх Тәммим бен Хамад Әл Тәни бұған дейін де талай келіссөз өткізгені есте. Негізгі сапарлар мен кездесулердің хронологиясына қарар болсақ, Қатар Әмірінің Астанаға үш рет келгенін көреміз. Ал Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы маусымда және 2024 жылғы ақпанда Дохаға сапарлап барды. Кейінгісі тіпті тарихи мемлекеттік сапар болды.

Екі ел арасында ынтымақтастық көптеген саладан көрініс тауып отыр. Қатар мен Қазақстан арасындағы тауар айналымының жалпы көлемі әлі де салыстырмалы түрде шағын болғанымен, өсу динамикасы қарқынды. 2025 жылы

екіжақты алыс-беріс 8,7 млн долларды құрады. Оның ішінде Қазақстан экспорты – 4,3 млн доллар, ал Қатардан жасалған импорт 4,4 млн доллар айналасында. Биыл алғашқы 6 айда сауда айналымы 6 млн долларға жуықтады. Қазақстаннан Қатарға ет өнімдері, бидай, арпа, бал, кондитерлік өнімдер және металлургия өнімдері экспортталады. Ал Қатардан Қазақстанға негізінен мұнай-химия өнімдері, полимерлер, тыңайтқыштар және заманауи жабдықтар импортталады.

Сауда айналымы шағын болғанымен, инвестициялық әріптестік бұрын-соңды болмаған ауқымға жетті. Қазақстан мен Қатар арасындағы жалпы құны 17,6–20 млрд долларға бааланатын бірлескен стратегиялық жобалар пакеті іске асырылып жатыр. Негізгі ірі жобалар банк және қаржы саласында. Қатардың Leshia Bank инвестициялық банкі Қазақстандағы Bereke Bank АҚ-ын толықтай сатып алды. Бұл – Қазақстанның қаржы секторындағы кейінгі жылдардағы ірі халықаралық келісімдердің бірі.

Сондай-ақ Қатардың Power International Holding конгломераты «Қазактелекомнан» «Мобайл Телеком-Сервис» (Tele2/Altel брендері) акцияларының 100 пайызын сатып алып, осы саладағы негізгі инвесторға айналды. Қазақстанда жаңа буын дата-орталықтарын салу жобалары қарастырылып жатыр.

Энергетика және газ өңдеу саласында да әріптестік бекем. Қатардың UCC Holding компаниясы «ҚазМұнайГаз» серіктестігімен бірге Қашаған кен орнында қуаттылығы 1 млрд және 2,5 млрд текше метр болатын екі газ өңдеу зауытының құрылысын қаржыландырып жатыр. Бұған қоса, «Орталық Азия – Орталық» газ құбыры желісінде жаңа компрессорлық станса салу және екінші «Бейнеу – Бозой – Шымкент» газ құбырын жүргізу жобалары іске асырыла бастады. Жамбыл облысында қуаттылығы 1,1 ГВт болатын заманауи бу-газ қондырғысын салу бойынша да жоба жүзеге асырылып жатыр. Осылайша, Қазақстан мен Қатар байланысы жыл сайын нығая түседі.

ЖЕМІСТІ ЖЕТІ ЖЫЛ

АЛЫС–БЕРІСТІҢ ЖАҢА БЕЛЕСІ

2019 жылы Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 96,1 млрд доллар болса, 2025 жылдың қорытындысы бойынша бұл көрсеткіш 143,9 млрд долларға жеткен. Оның ішінде экспорт көлемі 57,7 млрд доллардан 79,0 млрд долларға дейін, импорт 38,4 млрд доллардан 64,9 млрд долларға дейін өсіпті. Ал сауда балансының оң сальдосы былтыр 14,1 млрд доллардан асты.

Жалпы, 2019–2025 жылдары сыртқы сауда айналымы 47,8 млрд долларға немесе 49,7 пайызға ұлғайған. Осы аралықта отандық тауар экспорты 21,3 млрд долларға көбейіп, 36,9 пайыз өсім көрсетті. Импорт та 26,5 млрд долларға немесе 69 пайызға артқан.

Ең бастысы, экономикамыз сыртқы сын-қатерлерге қарамастан, өз жолынан жаңылған жоқ. Мысалы, жаһандық пандемия кесірінен сауда көлемі 96,1 млрд доллардан 85,0 млрд долларға дейін төмендеп кеткен еді. Алайда 2021 жылы экономика қайта жанданып, сауда көлемі 102 млрд долларға жуықтады. 2022 жылы логистикалық бағыттарды қайта құрудың арқасында 134,4 млрд долларға дейін көтерілді. Қарқынды өсім кейін де жалғасып, 2023 жылы 139,8 млрд, 2024 жылы 141,4 млрд доллар болды. Былтыр

сыртқы сауда айналымы 143,9 млрд-тық тарихи межені бағындырды.

Әрине, мұндай нәтижеге мемлекеттік саясатпен бірге әлемдік нарықтағы бағаның құбылуы, өндіріс көлемі, халықаралық логистиканың өзгеруі де әсер етті. Қасым-Жомарт Тоқаев Президент қызметіне кіріскен бойда сыртқы сауданы дамытып, экспортты әртараптандырып, отандық өнімді шетел нарықтарына шығаруды негізгі басымдықтар ретінде айқындады. Үкіметке шикізаттық модельден бас тарту, өңделген өнім экспортын молайту және экспорттаушыларға бір терезе қағидатымен қолдау көрсету міндеті жүктелді.

Ұлттық статистика бюросының деректеріне үнілсек, сыртқы сауданың 47,8 млрд долларға өсуіне бірнеше фактор септескен. 2019 жылы Bvent маркалы

мұнайдың орташа бағасы барреліне 64,2 доллар болса, 2022–2024 жылдары геосаяси жағдайға байланысты 80–100 доллар төңірегінде ауытқып тұрды. 2025 жылы орта есеппен 75–82 доллар шамасында сақталды. Сондай-ақ мыс, уран, астық сияқты тауарлардың әлемдік нарықтағы бағасы да сыртқы сауда түсімін жақсартты. Бұған өндірістері өрлеу қосылып, жалпы сауда айналымының өсуіне жағдай жасалды.

Экспорт құрылымында мұнай мен мұнай өнімдері көш бастағанымен, олардың жалпы экспорттағы үлесі 2019 жылғы 62–64 пайыздан 2025 жылы 50,5 пайызға дейін азайды. Яғни экспорттық қоржында басқа да тауарлар көбейіп келеді. QazTrade пен Ұлттық статистика бюросының мәліметінше, өңделген өнім экспорты 2019 жылғы 15,5 млрд доллардан 2025 жылы 41,0 млрд долларға дейін ұлғайған. Осы орайда металлургия, химия өнеркәсібі мен агроөнеркәсіп салаларының үлесі жоғары. Тазартылған мыс, феррокорытпалар, ауыл шаруашылығы өнімдері, өсімдік майы, ұн тәрізді тауарлар экспорт әлеуетін күшейте түсті.

Импорт көлемі де 2019 жылғы 38,4 млрд доллардан 2025 жылы 64,9 млрд долларға жетіп, 69 пайызға артты. Оның басым бөлігін машина жасау өнімдері, көлік құралдары, өндірістік жабдықтар, дәрі-дәрмек өнімдері һәм тұтыну тауарлары құрайды.

Қазақстанның сыртқы сауда жағрапиясында Азия мен Еуропа нарықтары айрықша рөл атқарады. Әсіресе Қытайдың жалпы сыртқы сауда айналымындағы үлесі 2019 жылғы 15 пайыздан 2025 жылы 23,7 пайызға дейін өсті. Еуроодақ елдері де қазақстандық экспорттың ауқымын бір бағыты саналады. Ондағы Италия, Нидерланд, Франциямен энергетикалық сауда байланыстары ерекше маңызды.

Еуразиялық экономикалық одақ аясындағы негізгі сауда серіктестерінің бірі – Ресей. Былтыр екі мемлекет арасындағы өзара сауда көлемі 27,4 млрд

долларды маңайлады. Бірақ жалпы сыртқы сауда айналымындағы Ресейдің үлесі 2025 жылы 19 пайызға дейін төмендеген. 2019 жылғы 21 пайыз еді.

Қазақстанның Орталық Азиядағы орны да бөлек. Үкімет ұсынған деректерге сүйенсек, аймақтағы жиынтық сыртқы сауда айналымының 51 пайызы бізге тиесілі. Өйткені Орталық Азия елдерінің жалпы сыртқы сауда көлемі 270–280 млрд доллар деңгейінде бағаланады.

Өңірдегі өзге мемлекеттердің көрсеткішіне тоқталсақ, Өзбекстанның сыртқы сауда айналымы – 62–65 млрд доллар, Түрікменстандікі – 20–22 млрд доллар, Қырғызстандікі – 15–17 млрд доллар, Тәжікстандікі 8–9 млрд доллар делінеді. Өз кезегінде Қазақстан осылардың бәрін басып озып, Орталық Азиядағы ең ірі сауда хабына айналып отыр.

ҚҰРЫЛТАЙ ТӨРАҒАСЫ ТҮРКПА ОТЫРЫСЫНДА СӨЗ СӨЙЛЕДІ

Құрылтай Төрағасы Айбек Дәдебай бастаған делегация Қырғыз Республикасының астанасында өткен Түркі мемлекеттерінің Парламенттік Ассамблеясының XV пленарлық отырысына қатысты.

Қазақстандық депутаттардың Бішкектегі жұмысы бірқатар ресми кездесуден басталды. Қырғызстан Президенті Садыр Жапаров Құрылтай Төрағасын ТүркПА-ға мүше елдер парламенттерінің басшыларымен бірге қабылдады. Айбек Дәдебай бауырлас елдің басшысына Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың ыстық ықыласы мен ізгі тілегін жеткізді. Кездесуде бүгінде түркі мемлекеттері арасындағы қарым-қатынас стратегиялық деңгейге көтеріліп, жан-жақты дамып келе жатқаны атап өтілді. Бұл — елдер көшбасшылары арасындағы жемісті өзара іс-қимылдың тікелей нәтижесі.

Негізгі отырыс қарсаңында Жогорку Кенеш Төрағасы Марлен Маматалиевпен мазмұнды кездесу өтті. Айбек Дәдебай қырғыз әріптестеріне қонақжайлық танытқаны үшін алғыс айтып, Қырғызстан Парламентімен екіжақты қарым-қатынасты Парламентаралық ынтымақтастық жөніндегі кеңес, достық тобы және салалық комитеттер аясында барлық деңгейде одан әрі дамыту Құрылтай үшін айрықша маңызды екенін атап өтті.

ТүркПА-ның XV пленарлық отырысы «Жасанды интеллект және технологиялық прогресс дәуіріндегі түркі әлемінің парламентаралық ынтымақтастығы» тақырыбына арналды.

Құрылтай Төрағасы өз сөзінде бұл талқылау биыл Түркістанда өткен Түркі мемлекеттері ұйымының бейресми саммитінде көтерілген бастамалармен үндес екенін атап өтті.

— Бұл жасанды интеллект пен заманауи технологиялар мәселелерінің түркі әлемінің ортақ күн тәртібінде ерекше орын алатынын көрсетеді. Осыған байланысты Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев түркі елдерінің IT-хабар желісін және Астанадағы Alem.AI базасында Жасанды интеллект орталығын құру бастамасының маңыздылығын атап өтті. Бұл жобалар елдеріміздің технологиялық әлеуетін біріктіріп қана қоймай, ортақ цифрлық экожүйе

қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ең алдымен, мұндай тетіктер ынтымақтастықты декларативті деңгейден нақты практикалық нәтижелерге көшіруді қамтамасыз етеді, — деді Айбек Дәдебай.

Құрылтай Төрағасы сондай-ақ отырысқа қатысушыларды Габалала өткен Түркі мемлекеттері ұйымының саммитінде Қазақстан тарапы ұсынған бастамаларды қолдауға шақырды. Атап айтқанда, логистикалық әлеуетті арттыруға бағытталған жаңа технологиялар мен ортақ цифрлық шешімдерді ілгерілету үшін цифрлық мониторинг және цифрлық инновациялар орталықтарын ашу, сондай-ақ Түркі мемлекеттерінің киберқауіпсіздік жөніндегі кеңесін құру бастамалары туралы сөз болды.

Айбек Дәдебай Қазақстанда цифрландыру ел дамуының стратегиялық басым бағыттарының бірі ретінде айқындалғанын, ал 2026 жылды Президент «Цифрландыру және жасанды интеллект жылы» деп жариялағанын атап өтті. Құрылтай Төрағасы әріптестерімен Қазақстанның цифрлық ортаны заңнамалық қолдау саласындағы тәжірибесімен бөлісті. Атап айтқанда, жаңа Цифрлық кодекс, «Жасанды интеллект туралы» заң, сондай-ақ «Digital Qazaqstan» ұлттық стратегиясы аясында заңнаманы одан әрі жетілдіру жұмыстары туралы айтып берді.

Осыған байланысты Қазақстан тарапы еліміздің тәжірибесі негізінде ТүркПА елдеріне арналған үлгілік Цифрлық кодексті әзірлеу бастамасын көтерді. Бұл құжат түркі мемлекеттері арасында цифрлық құқық саласының ортақ тұжырымдамалық, терминологиялық және әдіснамалық негізін қалыптастыруға ықпал етеді.

Айбек Дәдебай Қазақстанда цифрландыру саласында жүзеге асырылып жатқан жобаларға да тоқталды. Олардың қатарында заң шығару жұмысын «e-Quryltai» платформасына көшіру, өнірдегі екі қуатты екі суперкомпьютерді іске қосу, «GovTech» инфрақұрылымын дамыту, AI-Sana бағдар-

ламасы арқылы азаматтарды оқыту, Astana Hub кластері мен Qazaq AI Research University базасындағы білім беру жобалары және басқа да бастамалар бар.

Отырыс барысында Құрылтай депутаттары Әмірбек Оспанбеков пен Сатыбалды Бұршақов баяндама жасалды. Қатысушылар ТүркПА-ға мүше мемлекеттерде өнеркәсіптік меншік құқықтарын қорғау, балаларды олардың денсаулығы мен дамуына зиян келтіретін ақпараттан қорғау, бірлескен кәсіпорындар туралы және басқа да бірқатар үлгілік заңды қабылдады.

ТүркПА-ның XV пленарлық отырысының қорытындысы бойынша парламентарийлер Бішкек декларациясын қабылдады.

ТүркПА Кеңесінің отырысында Қазақстан Парламенттік Ассамблеяға төрағалықты Қырғыз Республикасына тапсырды. Айбек Дәдебай әріптестеріне осы жауапты міндетті атқаруда табыс тілеп, Құрылтай депутаттары парламентаралық байланыстар мен ортақ түркі бірлігін одан әрі нығайтуға бар күш-жігерін жұмсауға дайын екенін жеткізді.

ТүркПА отырысы аясында Құрылтай Төрағасы Әзербайжан Республикасы Милли Мәжілісінің Төрағасы Сахиба Гафаровамен және Түркия Ұлы Ұлттық Мәжілісінің Төрағасы Нұман Күртулмушпен кездесті. Тараптар ТүркПА аясында да, екіжақты форматта да парламентаралық ынтымақтастықты одан әрі тереңдету мәселелері бойынша пікір алмасты.

Сонымен қатар Құрылтай депутаттары ТүркПА-ның Жас парламентарийлер және Парламентарий әйелдер топтарының жұмысына қатысты. Құрылтай депутаты, жас парламентарийлер тобының жетекшісі Дидарбек Діл-дәбек жастардың саяси шешімдер қабылдау үдерістеріне қатысуы туралы баяндама жасады. ТүркПА-ның Парламентарий әйелдер тобының жетекшісі Айжан Темірбаева «Әйелдер және мәдени дипломатия: екі мен ортақ дәстүрлер арқылы бірлікті нығайту» тақырыбындағы сессияда сөз сөйледі.

— Біріншіден, «Педагог мәртебесі туралы» заңның талаптарын ескере отырып, педагог-ассистенттердің аптасына 16 сағаттық нормативтік оқу жүктемесін және оны құқықтық тұрғыдан нақты бекіту мүмкіндігін қарастыруды, қаржылық негіздеме әзірлеуді ұсынамыз.

Екіншіден, баланы тікелей сүйемелдеу уақыты мен сабаққа дайындалу, педагогтермен бірлесіп жұмыс істеу, құжаттама жүргізу сияқты өзге кәсіби міндеттерге жұмсалатын жұмыс уақытын нақты ажыратып, есепке алу тәртібін белгілеу қажет. Үшіншіден, педагог-ассистенттердің еңбек жүктемесі мен еңбекақысын есептеудің республика бойынша бірыңғай тәртібін қамтамасыз етуді ұсынамыз, — деді депутат.

Құрылтай Төрағасы Айбек Дәдебайдың төрағалығымен өткен Құрылтай отырысында депутаттар Өзбекстан және Пәкістан елдерімен кеден қызметтерінің өзара іс-қимылы мәселелері жөніндегі үкіметаралық келісімдерді ратификациялау туралы заңдарды екі оқылымда қабылдады.

КЕДЕНДІК КЕЛІСІМДЕР РАТИФИКАЦИЯЛАНДЫ

Құжаттардың ережелерін депутаттарға Қаржы министрі Мәди Такиев таныстырды.

Қазақстан мен Өзбекстан Үкіметтері арасындағы екі елдің кеден қызметі өкілдіктерін ашу туралы келісім осы саладағы өзара іс-қимылдың құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін қалыптастыру мақсатында жасалды. Құжат жедел ақпарат алмасуды және кеден ісіндегі ынтымақтастық жөніндегі шараларды келісуді көздейді.

— Келісімді ратификациялау кедендік әкімшілендірудің тиімділігін арттыруға, экономикалық қауіпсіздікті нығайтуға ықпал етеді, сондай-ақ Қазақстан мен Өзбекстан кеден қызметтерінің өзара іс-қимылының қосымша институционалдық тетігін қалыптастырады, — деп түсіндірді Мәди Такиев.

Министрдің дерегі бойынша, бүгінде Қазақстан мен Өзбекстан шекарасында 11 өткізу пункті бар. Оның сегізі — автомобиль, үшеуі — теміржол өткізу пункті. Олардың бірқатарын жаңғырту нәтижесінде жүк, автомобиль көлігі мен жолаушыларды өткізу қуаты артты.

Құрылтай депутаты, жұмыс тобының жетекшісі Бактыбек Бибаев қосымша баяндамасында кеден қызметі өкілдіктерін өзара орналастырудың жаңа тетігі сауданы анағұрлым серпінді дамытуға мүмкіндік беретінін атап өтті.

— Биылғы сегіз айда Қазақстан мен Өзбекстан арасындағы тауар айналымы 3,7 млрд АҚШ долларын құрады. Бұл өткен жылдың сәуірінен кезеңімен салыстырғанда 29 пайызға артық. Мемлекет басшысының 2030 жылға дейін елдеріміз арасындағы өзара тауар айналымын 10 млрд АҚШ долларына дейін жеткізу міндетін алға қойғанын ескерсек, өзара іс-қимылдың жаңа форматына көшу шекара маңындағы тиімді ынтымақтастық үшін бірыңғай байланыс арнасын қалыптастырады, — деп атап өтті депутат.

Оның айтуынша, құжат тауарлардың үздіксіз жеткізілуін қамтамасыз етуге, әкімшілік және техникалық кедергілерді жоюға, іс-қимылдарды уақытылы үйлестіруге және шекарада туындайтын мәселелерді бірлесіп шешуге жол ашды.

Талқылау барысында депутаттар Қазақстанның кеден қызметі өкілдерінің санын арттыру жоспары-

на, артық бюрократиялық рәсімдерсіз кедендік кедергілерді жедел жою мүмкіндіктеріне, келісім қабылданғаннан кейін отандық кәсіпкерлер үшін ашылатын перспективаларға және басқа да мәселелерге қызығушылық танытты.

Қазақстан мен Пәкістан Үкіметтері арасындағы кеден істеріндегі ынтымақтастық және өзара әкімшілік көмек туралы келісім кеден заңнамасын бұзушылықтардың алдын алу, оларды тергеу және жолын кесу бойынша өзара көмек көрсетуге, экспорттық және транзиттік декларациялар, оның ішінде күдік тудыратын декларациялар туралы ақпарат алмасуға, сондай-ақ құпиялылық пен ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған.

— Келісім есірткі құралдарының, прекурсорлардың, контрафактілік өнімдердің және басқа да тыйым салынған тауарлардың контрабандасына бірлесіп қарсы іс-қимыл жасаудың нормативтік негізін қалайды. Алдын ала ақпарат алмасу — трансшекаралық қылмысқа қарсы күрестегі аса маңызды факторлардың бірі, — деп атап өтті өзінің қосымша баяндамасында Құрылтай депутаты, жұмыс тобының жетекшісі Бөріхан Нұрмұхамедов.

Депутат құжаттың тағы бір артықшылығы ретінде тауарлардың кедендік құны мен шығу тегі туралы ресми сұрау салу және ақпарат алмасу тетігін атады. Оның айтуынша, бұл — Пәкістанның кеден қызметінен растайтын құжаттарды жедел алуға мүмкіндік беретін тікелей әрі заңды құрал. Сонымен қатар қарастырылған тәуекелдерді

талдау есебінен кедендік бақылаудың сапасы артады.

Баяндамашы мен жауапты тұлғаларға депутаттардың қойған сұрақтары Қазақстан мен Пәкістан тарапының сұрау салуларын орындау кезінде ұлттық экономикалық мүдделерді қорғау тетіктеріне, сондай-ақ өзара ақпарат алмасу барысында азаматтардың дербес деректерін қорғау кепілдіктеріне және басқа да мәселелерге қатысты болды.

Өкілеттігі мерзімінен бұрын тоқтатылған Татьяна Савельеваның орнына «Әділет» партиясынан Гүлнәр Тойлыбаева Құрылтай депутаты болып сайланды. Ол Құрылтай депутатының антын қабылдап, Қаржы және бюджет комитетінің мүшесі болды.

Отырыс соңында Құрылтай депутаттары өзекті әлеуметтік және экономикалық мәселелер бойынша мемлекеттік органдарға 12 депутаттық сауал жолдады. Олардың барлығы Құрылтайдың ресми сайты мен Telegram арнасында жарияланды.

Отырыс қорытындысы бойынша екі ратификациялық құжатқа қатысты БАҚ өкілдеріне арналған брифинг өтті. Журналистердің сұрақтарына Қаржы министрі Мәди Такиев, сондай-ақ Құрылтай депутаты Бактыбек Бибаев (Өзбекстанмен келісім бойынша жұмыс тобының жетекшісі) және Бөріхан Нұрмұхамедов (Пәкістанмен келісім бойынша жұмыс тобының жетекшісі) жауап берді.

1,9 МЛН АДАМ МЕДИЦИНАЛЫҚ БАҚЫЛАУДА ТҮР

туралы Құрылтай депутаты, «Әділет» фракциясының мүшесі Жұлдыз Данбаева Денсаулық сақтау министрі Ақмарал Әлназароваға депутаттық сауал жолдап, кардиологиялық қызметті дамытудағы кадр тапшылығы туралы мәселе көтерді.

Депутаттың айтуынша, елде кардиологиялық қызметке қажеттілік 4 014 маманды құрағанымен, іс жүзінде елімізде 661 маман ғана жұмыс істейді. Медициналық жабдықтардың тозу деңгейі шамамен 40 пайызға жеткен. Ал алғашқы медициналық-санитариялық көмек ұйымдарында бастапқы кардиодиагностикаға қажетті жабдықтар толық емес.

— Скринингтің қамту ауқымы да шектеулі. Қолданыстағы жүйе 30 жасстан асқан азаматтар мен жекелеген топтарды ғана қамтиды. Бұл аурудың қаупін ерте анықтауда көмектеседі. Дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету де толық шешілмеген. Амбулаториялық дәрілік қамтамасыз ету қажеттіліктің 40-50 пайызын ғана өтейді. Жеткізудегі іріккістер салдарынан препараттар жылына 8-10 ай ғана қолжетімді болып, емнің үздіксіздігіне нұқсан келеді. Ал жүрек-қантaмыр ауруларын тиімді бақылау үшін дәріні тұрақты қабылдау аса маңызды, — деді ол.

Сонымен қатар кардиологиялық қызметті жаңғырту, кадрлық әлеуетті арттыру және медициналық көмектің қолжетімділігін жақсарту мақсатында кешенді трансформация бағдарламасын әзірлеу туралы «Әділет» партиясы фракциясы атынан министрлікке бірнеше ұсыныс жолданды.

— Ірі алғашқы медициналық-санитариялық көмек ұйымдары базасында әр 150 мың тұрғынға бір инвазивті емес диагностика орталығын құруды және терапевтер мен жалпы практика дәрігерлерін қайта даярлауды, алғашқы медициналық-санитариялық көмек стандартына созылмалы жүрек жеткіліксіздігі мен атеросклероз кабинеттерін енгізуді және барлық өңірде кардиореабилитацияның толық циклін ұйымдастыруды, 18 жас бастап халықты скринингтен өткізуге арналған жасанды интеллект бағдарламаларын және пациенттердің жағдайын қашықтан мониторингтеу жүйесін енгізуді, кардиологиялық қызметті жаңғырту, кадрлық әлеуетті арттыру және медициналық көмектің қолжетімділігін жақсарту мақсатында кешенді трансформация бағдарламасын әзірлеуді ұсынамыз, — деді Ж. Данбаева.

«ӘДІЛЕТ» ПАРТИЯСЫ ТЫҢ ТЕТІКТІ ІСКЕ ҚОСТЫ

«Әділет» партиясы цифрлық мүмкіндіктерін кеңейтуді жалғастырып жатыр. Енді партия мүшелері жарнаны онлайн төлей алады. Ол үшін Halyk және Kaspi.kz қосымшаларын немесе Halyk Bank пен Kaspi Bank-тің QR-кодтарын пайдалануға болады. Партия кеңсесіне не банк бөлімшесіне барудың қажеті жоқ. Жарна комиссиясыз қабылданады.

Мүшелік жарна — партия қызметін қаржыландыруға партия мүшелерінің қосатын үлесі. Бұл — халықаралық тәжірибеде кен тараған тетіктердің бірі. «Әділет» партиясында мүшелік жарна төлеу тәртібі ашық әрі қолжетімді етіп ұйымдастырылған. Сонымен қатар жарна мөлшері белгіленген кезде азаматтардың әлеуметтік жағдайы ескерілген. Цифрлық төлем жүйесі жарнаны смартфон арқылы, елдің кез келген жерінен төлеуге мүмкіндік береді.

Мүшелік жарна мөлшерін партияның 2026 жылғы 10 шілдеде өткен ІІІ кезектен тыс съезі «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының заңына және «Әділет» партиясының Жарғысына сәйкес бекітті. Сондай-ақ «Әділет» партиясында кіру жарнасы жоқ. Яғни партияға мүше ретінде қабылданған кезде бірреттік төлем талап етілмейді. Зейнеткерлер, мүгедектігі бар адамдар, жұмыссыздар, бала күтіміне байланысты демалыста отырған азаматтар, сондай-ақ мүгедектігі бар баланың заңды өкілдері ай сайынғы жарна төлеуден босатылады.

Мүшелік жарнаны бір айға, тоқсанға немесе бір жылға алдын ала төлеуге болады. Жұмыс істейтін партия мүшелері жалақысынан тұрақты аудары алады. Ол үшін жұмыс орнының бухгалтериясына тиісті өтініш беру қажет. Мүшелік жарнаны Halyk Bank пен Kaspi Bank-тің QR-кодтары арқылы да төлеуге және оны партияның ресми сайтындағы жеке кабинеттен, Adilet 365 мобильді қосымшасынан табуға болады.

Азаматтарға қолайлы жағдай жасау үшін партия барлық банктің мобильді қосымшалары арқылы мүшелік жарна төлеуге мүмкіндік беретін бірінғай QR-код әзірлеу жұмысын да жүргізіп жатыр. Цифрлық бағыт одан әрі дамытылады. «Әділет» партиясы алдағы уақытта жана цифрлық өнімдерді әзірлеп, оларды партия жұмысына кезең-кезеңімен енгізуді жоспарлап отыр.

ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ

«Әділет» партиясы Жамбыл облыстық филиалының ұйымдастыруымен Республика күні қарсаңында Тараз қаласында «Егемендік – ортақ жауапкершілік» атты диалог алаңы өтті.

Кездесуде қоғам өкілдері, тарихшылар, білім және ғылым саласының мамандары мен жастар бас қосып, тәуелсіздіктің тарихи маңызы, ұлттық құндылықтарды сақтау, заң үстемдігі және ел болашағы алдындағы азаматтық жауапкершілік мәселелерін талқылады. Қатысушылар Республика күнінің қалай келгені жөнінде көзқарастарын ортаға салып, ел болашағындағы ерекше рөлін сөз етті.

Диалог барысында тарихи мұраны ұрпаққа жеткізу, ана тілі мен ұлттық сананы дәріптеу, білімді ұрпақ тәрбиелеу және жастардың қоғамдық белсенділігін арттыру тақырыптары қозғалды.

Қатысушылар егемендікті нығайтуда бірлік, адал еңбек, заңға құрмет және әр азаматтың ел дамуына қосатын үлесі маңызды екенін атап өтті.

ҚАУІПТІ ҮЙЛЕРДЕН КӨШУ ЖОСПАРЫ КЕШЕУІЛДЕП ТҰР

Қабырғасы жарылып, іргетасы шөккен үйде тұратын адам үшін реновация бағдарламасының қашан бекітілгенінен гөрі қауіпсіз баспанаға қай жылы көшетіні маңызды. Алайда 2029 жылға қарай апатты және тозығы жеткен үйлердегі 26 972 меншік иесінің 11 319-ына ғана жаңа пәтер беру жоспарланған. Жоспар толық орындалған күннің өзінде 15 653 меншік иесі ескі үйлерде қалуы мүмкін. Өңірлер арасындағы айырмашылықтың тым үлкен болуы, қаржы мен инвестор тапшылығы және меншік иелерінің келісімін алу талабы көшіру қарқынын тежеп отыр.

А **Кәмила ДҮЙСЕН**

Қазақстандағы 61 367 көппәтерлі тұрғын үйдің 1 037-сі апатты, 3 347-сі тозығы жеткен деп танылған. Демек, ел бойынша жанартуды немесе бұзуды қажет ететін 4 384 үй бар. Бұл үйлерде шамамен 27 мың меншік иесі тұрады.

Соңғы үш жылда 2023-2029 жылдарға арналған тұрғын үй-коммуналдық инфрақұрылымды дамыту тұжырымдамасы аясында 352 ескі үй сүріліп, 200 көппәтерлі тұрғын үй салынған. Осы уақыт ішінде 6 155 меншік иесі жана баспанаға көшірілді. Алайда жаңадан салынған 200 үй елдегі көппәтерлі тұрғын үй қорының небәрі 0,3 пайызына тең.

2025 жылы мәслихаттар мен әкімдіктерге апатты және тозығы жеткен үйлерді реновациялаудың өңірлік бағдарламаларын қабылдау құзыреті берілді. Бағдарламаларды жергілікті бюджет қаражаты және жеке инвестиция есебінен жүзеге асыру көзделген. Дегенмен өңірлердегі жоспарларға қарағанда, реновация қарқыны елдің барлық аумағында бірдей емес.

ӨҢІРДЕГІ ЖОСПАРДЫҢ ОРЫНДАЛУЫ ӨРКЕЛКІ

2026-2029 жылдарға арналған көрсеткіштерге сәйкес, өңірлердегі реновация жоспары 1 пайыздан 75 пайызға дейінгі аралықты қамтиды. Ең төмен көрсеткіш Батыс Қазақстан облысында тіркелген. Мұндағы 334 апатты және тозығы жеткен үйдің үшеуін ғана жанарту жоспарланған. Бұл жалпы қажеттіліктің 1 пайызына тең.

Ақмола облысында 139 үйдің үшеуі, Қарағанды облысында 136 үйдің төртеуі, Алматы облысында 409 үйдің 17-сі реновация бағдарламасына енген. Бұл өңірлердегі жоспар тиісінше 2, 3 және 4 пайызды құрайды. Ұлытау облысында 515 үйдің 26-сын жанарту көзделген. Қажеттіліктің небәрі 5 пайызын қамтитын бұл көрсеткіш апатты және тозығы жеткен тұрғын үй қорының ауқымымен салыстырғанда тым төмен.

Абай облысында 183 үйдің 15-ін, Солтүстік Қазақстан облысында 142 үйдің 26-сын, Түркістан облысында 57 үйдің 10-ын жанарту жоспарланған. Олардың үлесі тиісінше 8, 11 және 18 пайызға тең.

Алматы қаласында көрсетілген 1 366 үйдің 263-і реновация жоспарына енгізілген. Бұл — 19 пайыз. Жетісу облысында 78 үйдің 16-сын, Атырау облысында 201 үйдің 48-ін, Қызылорда облысында 69 үйдің 17-сін жанарту көзделіп отыр. Бұл үш өңірдегі қамту деңгейі 20-25 пайыз аралығында.

Шығыс Қазақстан облысында 145 үйдің 41-і, Қостанай облысында 13 үйдің төртеуі бағдарламаға енген. Шымкент қаласында 112 үйдің 53-ін жанарту жоспарланып, қамту көрсеткіші 47 пайызға жеткен. Ақтөбе облысында 41 үйдің 28-і, Маңғыстау облысында 134 үйдің 101-і жанартылуға тиіс. Осылайша, ұсынылған жоспар бойынша ең жоғары көрсеткіштер Ақтөбе облысында — 68 пайыз, Маңғыстау облысында 75 пайыз болып отыр.

Жалпы, 17 өңірдегі жағдай көңіл көншітпейді. 2029 жылға қарай апатты және тозығы жеткен үйлердің меншік иелерін толық көшіруге Астана қаласы, Жамбыл және Павлодар облыстары ғана дайын екенін мәлімдеген. Қалған өңірлердегі мыңдаған адамның қашан қауіпсіз баспанаға көшетіні әлі белгісіз.

Әкімдіктер 2029 жылға дейін ескі үйлердің орнына 895 көппәтерлі тұрғын үй салып, 11 319 пәтер беруді жоспарлап отыр. Бұл көшірілуге тиіс меншік иелерінің 42 пайызын ғана қамтиды. Қалған 15 653 меншік иесі апатты және тозығы жеткен үйлерде тұра беруі ықтимал.

БІР АДАМНЫҢ ҚАРСЫЛЫҒЫ ТҮТАС ЖОБАНЫ ТОҚТАТА МА?

Бұл жұмыстың нәліктен баяу жүріп жатқанын Алматыдағы реновация бағдарламасының жүзеге асу барысынан да байқауға болады. Qazaq Expert Club құрылыс саласының сарапшысы Дилара Сейтнұрова келтірген

мәлімет бойынша, қалада ескі әрі сейсмикалық тұрақтылық талаптарына сай емес 1 366 көппәтерлі үй бар. Ондағы 14 430 пәтерде 43 мыңнан астам адам тұрады.

Бұл үйлердің 71-і тектоникалық жарылымдардың үстінде орналасқан. Тағы 192 үй болашақта жолдар мен көлік айрықтары салынатын аумақтарға кіріп отыр. Сарапшы келтірген 1 366 саны ескі және сейсмикалық талаптарға сай емес үйлерді білдіреді.

2024 жылғы қарашада Алматы мәслихаты 2030 жылға дейінгі тұрғын үйді реновациялау бағдарламасын бекітті. Құжат бойынша 676 ескі үй сүріліп, олардың саны 1 366-дан 690-ға дейін азаюы керек. Бағдарлама аясында шамамен 7 500 меншік иесін көшіру көзделген.

Алайда алғашқы нәтижелер межеге сай келмеді. 2025 жылы 78 үйді бұзу жоспарланғанымен, іс жүзінде шамамен 18 үй ғана сүрілген. Қыркүйекке дейін 390 адам жаңа пәтерге көшірілген. Ал жылдық жоспар 667 адамды қамтыған.

— Қолданыстағы тәртіп бойынша көппәтерлі үйді реновациялау барлық меншік иелерінің келісімінен кейін ғана басталады. Тәжірибеде дәл осы кезең ең күрделі әрі ұзаққа созылатын кезеңге айналады. Бір ғана меншік иесінің қарсылығы бүкіл үйдің, кейде тіпті тұтас кварталдың жобасын тоқтатып қоюы мүмкін, — дейді Дилара Сейтнұрова.

Бағдарламаға қатысатын инвесторларға да бірқатар талап қойылады. Құрылыс компаниясы тұрғын үйлерді сатып алуға және меншік иелерін көшіруге жеткілікті қаражатты барын растауға тиіс. Сондай-ақ тұрғын үй саласында кемінде екі жылдық тәжірибесі болуы, бұған дейін кемінде 10 мың шаршы метр тұрғын үйді пайдалануға беруі және қаржылық тұрақтылық талаптарына сай келуі қажет.

— Мұндай талаптар тұрғындар мен қаланың мүддесін қорғайды, өйткені жобаларды тек қаржылық тұрғыдан тұрақты компаниялардың жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Бірақ сонымен бірге әлеуетті инвес-

торлар шеңберін едәуір тарылтады, — дейді сарапшы.

Реновацияны тежейтін тағы бір себеп — қаржыландыру. Бұрынғы бағдарламалардың басым бөлігі жеткілікті қаражат бөлінбегендіктен, толық орындалмаған. Қазіргі модель инвесторларға тұрғын үйлерді сатып алу және жаңа баспана салу үшін қайтарымды мақсатты қарыз беруді көздейді. Ендігі мәселе осы қаржылық тетіктің іс жүзінде қалай жұмыс істейтініне байланысты.

2012 жылдан бері Алматыдағы екі бағдарлама аясында 181 үй сүрілген. Бұл — жылына орта есеппен 15 үй. Қазіргі бағдарлама заңнамалық базаға, Алматының 2040 жылға дейінгі Бас жоспарына және жеке қаржыландыру тетігіне сүйенеді. Алайда 2030 жылға дейінгі мақсатқа жету үшін бұзылатын үйлер мен көшірілетін меншік иелерінің санын айтарлықтай көбейтіп, бағдарламаға жаңа инвесторлар тарту қажет.

ҮЗДІКСІЗ ЖҮРЕТІН ҮДЕРІС

Апатты тұрғын үй қорын бір рет жанартып, мәселені түпкілікті жауып тастау мүмкін емес. Бір үйлер сүріліп, тұрғындары көшірілгенше, пайдалану мерзімі аяқталған басқа ғимараттар тозығы жеткен немесе апатты нысандар қатарына қосылады.

Өнеркәсіп және құрылыс министрлігі Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық істері комитетінің төрағасы Бақытжан Жүнісбековтің айтуынша, республикалық маңызы бар қалаларда реновация белсенді жүріп жатыр. Ал облыстық маңызы бар қалалардағы жұмысты заңнамаға енгізілген жаңа түзетулер арқылы жандандыру көзделген.

— Ескі апатты тұрғын үйлерден толық арлық мүмкін емес. Дегенмен апатты үйлер пайда болған сайын оларды реновация тетіктерімен қамту үшін бар күшімізді салып жатырмыз, — деді Бақытжан Жүнісбеков Орталық коммуникациялар қызметінде өткен брифингте.

Оның түсіндіруінше, реновация белгілі бір мерзімде басталып, аяқталатын науқан емес. Тұрғын үй қоры үнемі техникалық тексеруден өтіп, пайдалану мерзімі аяқталған ғимараттардың жағдайы қайта бағалануы керек.

Демек, мәселені тек жаңа үй салумен шешу жеткіліксіз. Қай үйдің қашан техникалық тексеруден өтетіні, қай жылы сүрілетіні, тұрғындарының қайда көшірілетіні және оған жұмсалатын қаржының көзі алдын ала айқындалуы қажет. Әйтпесе бір өңір ескі үйлердің басым бөлігін жанартып жатқанда екінші өңірдегі жұмыс бірнеше пайыздық көрсеткіштен аса алмай қалады.

ӘР МЕНШІК ИЕСІНЕ НАҚТЫ МЕРЗІМ КЕРЕК

«Әділет» партиясының мүшесі Әмірбек Оспанбеков Премьер-министрге жолдаған депутаттық сауалында реновация бағдарламалары барлық өңірде басталғанымен, олардың орындалуы мардымсыз екенін атап өтті.

— Бүгінде «Әділет» партиясының бағдарламалық міндетінде республика бойынша тұрғын үй реновациялауды аяқтап, 30 мыңға жуық меншік иесін қауіпсіз баспанаға көшіру көзделген. Сонымен қатар уәкілетті орган ұсынған ақпарат негізінде жүргізілген талдау реновациялауды іске асыру барысында бірқатар кемшілік бар екенін анықтады. Бағдарлама барлық өңірде іске қосылғанымен, оның орындалуы барысы мардымсыз, — дейді депутат. Әмірбек Оспанбековтің пікірінше, өңірлік бағдарламаларды бөлек қабылдау жеткіліксіз. Оларды ел көлемінде үйлестіріп, орындалуын тұрақты бақылау қажет. Осы мақсатта депутат Үкімет жанынан арнайы комиссия құруды ұсынды. Оның құрамына Құрылтай депутаттары, Астана, Алматы және Шымкент қалаларының әкімдері, сондай-ақ облыс әкімдері кіруге тиіс.

Комиссияның міндеті — республика бойынша апатты және тозығы жеткен үйлерді реновациялау жобаларының орындалуын қадағалау. Депутат әр өңірдегі әрбір меншік иесін көшірудің нақты мерзімі көрсетілген бірінғай жол картасын әзірлеу қажет деп есептейді. Құжатта үйдің қашан сүрілетіні, тұрғындардың қай кезде көшірілетіні, жаңа баспананың қандай қаражатқа салынатыны және іске жауапты орган көрсетілуі керек.

Бірінғай жол картасының орындалуы жөніндегі ақпарат Құрылтайға тоқсан сайын берілуі ұсынылған. Сонымен бірге реновация жұмыстарының нәтижесін барлық деңгейдегі әкімдердің қызметін бағалайтын көрсеткіштердің қатарына енгізу қажет.

— 2029 жылға қарай әкімдіктер апаттық және тозығы жеткен тұрғын үйлердің орнына 895 көппәтерлі тұрғын үй немесе 11 319 пәтер беруді жоспарлап отыр. Бұл қоныс аударуға жататын меншік иелерінің жалпы санының 42 пайызын құрайды. Алайда 15 653 меншік иесінің апатты және тозығы жеткен үйлерде қалып қою қаупі бар, — деді Әмірбек Оспанбеков.

Апатты және тозығы жеткен тұрғын үйлер мәселесі бір реттік бағдарлама аясында шешіле қоймайды. Қоныс аударуды күтіп отырған мыңдаған меншік иесі бар, ал реновация жүріп жатқанда тұрғын үй қорының өзге бөлігі де тозуы мүмкін. Сондықтан үйлерді уақтылы тексеріп, апатты деп танылған нысандарды жанарту мен тұрғындарды көшіруді тұрақты жүргізу қажет.

ТЕМІРҚАЗЫҚ

Мұхтар ҚҰЛ-МҰХАММЕД,

заң ғылымының докторы, профессор, академик

(Жалғасы. Басы №114 санда)

М. Әуезов Қазақстанда кино өнері енді ғана бел алып келе жатқан кезде өмір сүрді. Сол елең-алаң шақтың өзінде-ақ 1944 жылы «Әдебиет және кино» деген үлкен мақала жазып, ұлт кино өнерінің беталыс-бағытын айқындап берді. Өзі «Құм мен Асқар» атты әңгімесінің негізінде 1939 жылы көркем фильмнің сценарийін жазып, «Ленфильм» оны 1940 жылы «Райхан» деген атпен көркем фильм етіп шығарды. Сол себепті Мұханды қазақ киносының негізін салушылардың бірі деп қарастыруға толық негіз бар.

ГОЛЛИВУДАҒЫ ӘУЕЗОВ

М. Әуезов 1945 жылы суретшілігіне Қ. Қожықов, музыкасын жазуға Л.Хамидиді тартып, басты рөлге Қ. Қуанышбаев түскен белгілі кеңес режиссерлері Г. Рошаль мен Е. Ароннын «Абай әні» атты фильмінің де сценарийін жазған (түсіру барысында қосалқы автор ретінде Рошаль қосамжарланған). Ұлттық кино тарихындағы кезеңдік шығарма ретінде бағаланған фильмді түсіру барысында Мұхан шығармашыл топқа мол ақыл-кеңестер берген. Ол 1953 жылы «Алуа» атты тағы бір фильmnің киносценарийін жазыпты.

«Үлкен әдебиет қана үлкен фильмді туғызды» деген қанатты сөз қалдырған

«Абай әні» фильмінен

қаламгердің ойы шындыққа шығып, ол дүние салғаннан кейін қос бірдей классикалық туындысы негізінде «Көксерек», «Қараш-қараш оқиғасы» фильмдері түсіріліп, әлемдік кинододаларда топ жарды.

Лос-Анджелеске келген Мұхан әйгілі «ХХ ғасыр Фокс» киностудиясына барып, оны асықпай аралап, көрген-білгендерінің бәрін ой безбеніне салады.

Ол киностудияға келгенде режиссер Джеймс Кларк кезекті фильмін түсіріп жатқан. Ол: «Идет съемка западн. фильма «Одной ногой в аду». Актер Алан Лэдд — гл. герой. Режиссер Джеймс Кларк», — деп әуелі фильmnің шығармашыл тобы жайлы мағлұмат беріп өтеді. Мұхан барғанда түсіріліп жатқан бұл вестерн екі мәрте: әуелі киноға түсушілер ереуілі, кейін актер Алан Лэдтін жаракатына байланысты тоқтап қалса, түптің түбінде зор машақатпен киноэкрандарға жолдама алыпты. Фильм кеңестік прокатқа шықпаған.

Әр нәрсені тәптіштеп сұрап, нақтылап қағазға түсіруге дағдыланған жазушы: «жазушылар (сценарий жазу лигасы) қазір забастовка жасайды. Келесі жұмада артистер жасамақ. Талап гонорар жөнінде», — деп алдағы болар ереуілдің жайынан хабар береді.

Қазаки ұғымға қатыстының бәрін күр жібермейтін қаламгер ковбойлық көріністерін суреттеу барысында жөппенді адамның көзіне түсе бермейтін фильmnің елеусіздеу тұстарына да тоқталып: «ерлері дәл Жетісу ері (қуранды ері) тәрізді», — деп аттын ер-тоқымына дейін назар аударады.

Әуезов авторлық құқық, қаламақы мөлшері, Калифорния университетінде кинодраматургтер даярлаудын жай-күйі туралы деректерді де күнделік дәптеріне түсіре келіп: «Бүгін мистер Уикстен хат алдым. «Көксерек» жөнінде басатынын айтқан... 300 долларға чек жіберген», — деп өзі үшін қуанышты хабарды де мейірлене жазады.

Мұхан елге оралған соң «Атлантик» журналының редакторы Уикске жауап хат жазып, онда: «Продолжаю верить и надеяться на то, что «Серый лютый» выйдет в «Атлантик» в должной художественной форме», — деп алдын ала ізет білдіруді ұмытпаған.

Әуезов шығармаларының көптомдықтары мен оған арналған энциклопедияны Уикс туралы жарытымды дерек жок. Кейінгі елутомдықта «Уикс — журнал редакторы, сынышы, Бостон қаласының тұрғыны», — деген жалғыз сөйлем ғана берілген.

Қазақ кеменгері шығармашылығын жоғары бағалап, өзімен бірнеше мәрте сабағат сұхбат құрған, әлі аударылмаған шығармасына алдын ала қаламақы төлеген бұл қандай қайырымды жан? Енді осы сұрақтын жауабын іздеп көрейік.

Уикс туралы орыс тіліндегі әдеби энциклопедиялар мен анықтамалықтарда еш дерек жок. Ғаламтордағы қаптаған Уикс-

терден оны тап басып, таба қою да онай емес.

Ағылшынтілді ақпарат көздерінде бар болып шықты. Берекелі қызмет атқарып, баракат өмір сүрген қаламгер екен. Ағылшынша толық ныспысы — Edward Augustus Weeks. Кезінде Американың ең әйгілі

дете зерттеу жүргізуді ағылшын тілін менгерген жана бұын әуезовтанушыларының үлесіне қалдырып, кеменгер саяхатын жалғастыра түсейік.

М. Әуезов «Көксерегінің» «Атлантикке» басылу, басылмау жайы бізге беймағлұм, бірақ «Көксерек» бірнеше мәрте ағылшын тіліне аударылған. Сонын бірі америкалық аудармашы Ирадж Баширдің Fierce Grey деген атпен 2003 жылы жарияланса, 2017 жылы Savage Grey деген аудармамен Beauty in mourning and other stories жинағында Ұлыбританияның Prestel publishing баспасынан жарық көріпті. Осы тұста ұлы жазушы шығармаларының ағылшын тіліне аударылуы мен оның шет тілдерде жарияланған еңбектерінің толық сипаттамаларын жасауды қолға алатын уақыттын да жеткенін еске сала кеткеніміз артық бола қоймас.

М. Әуезов Голливудті ғана аралап қоймай, басты рөлде Бриджит Бардо ойнайтын «Әйелді құдай жаратқан» және «Менің кәсібім — махаббат» деген екі бірдей фильмді де тамашалап үлгерген. Әйгілі режиссер Роже Вадимнің 1956 жылы түсірілген «Әйелді құдай жаратқан» атты атышулы фильмі «эротикалық сипаты басым» деген желеумен Кеңес Одағында көрсетілмеген. Тіпті АҚШ-тың өзінде үлкен дау-дамай туындап, фильм жекелеген штаттарда ғана шектеулі прокатқа шығыпты. Даулы тақырыпты айналып өткісі келді ме, әлде фильмді көп мелодраманың бірі деп қабылдады ма — Мұхан екі фильм туралы да ешқандай пікір қалдырмапты.

Наурыздың төртінші жұлдызында кеңестік жазушылар Калифорния университетіне келіп, оның ұжымымен кездесу өткізеді. «Студенттер мен оқытушылары Шипачев екеуімізді қоршады», — деп жазады Мұхан шуақты кездесу жайлы.

Студенттер орыс бөлімінде оқитын болғандықтан, әңгіме әуелгіде классикалық орыс әдебиеті төңірегінде өрбіп, Қытайдан келген студент қыз Чеховты оқығанын

«Атлантик» журналының редакциясында. Төрде Э. Уикс

жылы Америкаға барған алғашқы сапарымызда біз де алғанбыз.

Э. Уикс ұзақ жасап, 91 жасында қайтыс болыпты. Ол туралы 1989 жылдың 14 наурызында АҚШ-тың ең беделді басылымдарының бірі «Нью-Йорк таймс» қазанама жариялап, онда қаламгердің редакторлық қызметі туралы: «Ол «Атлантик» журналын басқарған жылдары кейін есімі кенінен танылған талай жас жазушыларды тәрбиелеп шығарды», — деп көтеріңкі лепспен баға беріпті. Қазанамада Уикс 1927 жылы редактордың көмекшісі болып жүргенде «Атлантик Монсли» деген атаумен шығып тұрған журналға есімін көп ешкім біле бермейтін жас жазушы Эрнест Хемингуэйдің «Елу мың» атты әңгімесін басқан екен. АҚШ-тың ең үлкен басылмалары жас қаламгер туындысынан жаппай бас тартқанда болашақ әлем әдебиеті классигін тай күнінде-ақ танып, оның жолын ашқан Уикстің бұл әрекетін көрегендік те, көріпкелдік де десе болғандай.

Э. Уикс кітаптарын түгелдей оқып шығып, ондағы болуы бек мүмкін қазақ жазушысымен кездесуі жайлы жазбалары және жазысқан хаттары (Әуезовке қайыра жауап жазған), тағы басқасы туралы терең-

түсініп, тұшынып оқығанына ерекше сүйініс білдіріп, Абай туралы жауабына жыр алыбы Жамбылды да қосқанын жадрай жеткізеді.

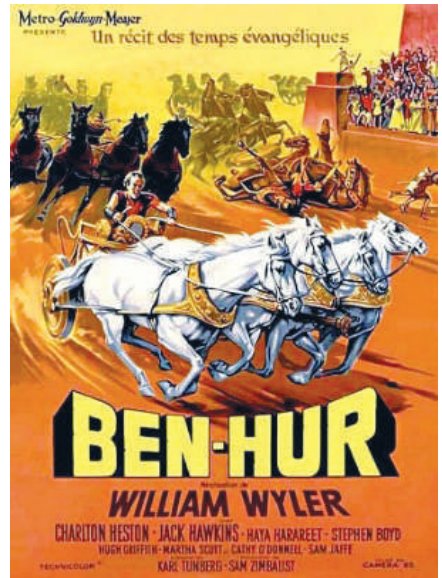
Осындай сөз ығыты келгенде Мұхтар Әуезов шығармаларының Еуропаның жетекші тілдері — ағылшын, испан, француз, неміс, итальян тілдері мен шығыстың: араб, парсы, түрік, қытай, жапон, корей тілдеріне аударылу тарихы мен олардың сапасын, сол елдердің әдеби-мәдени даму үдерісінде алар орнын әр жетекші тіл бойынша докторлық диссертациялар деңгейінде зерттейтін заман тұғанын атап өтуге тиіспіз. Бұрынғыдай емес, бүгінгі жастар арасында бұл тілдерді еркін менгерген мамандарымыз жеткілікті.

Тақырыбын тапқан әңгіме дастарқан басында да жарасты жалғасын тауыпты. Бұл туралы жазушы: «Столға тамаққа отырғанда бір топ студент мені жеке ортаға алды. Ортада орыс тілін оқытушы ақ эмигрант. 12 ж. Россиядан әкелері кеткен екен. Студенттер мен бір-екі қартан оқытушы әйелдер жаксы сұрақтар берді — дұрыс әңгімелестік», — деп жазады кездесуден алған әсері туралы ағынан жарылып.

Осы тұста қазақ кеменгерінің Америка сапарына тыңғылықты дайындалып, алдын ала жүйелі жоспар құрғанына тағы да көзін жете түседі. Егер ол Нью-Йорк сияқты ірі қалаларда театр, музей, сурет галереяларын аралауға көбірек көңіл бөлсе, Голливудқа келгенде Америка кино өнерінің сырына қаныға түскен. «Кешке атакты ғажап фильм — «Жизнь Христа» суретті көрдік. Арада үзіліс болып, екі бөлімі бір-ақ көрсетілді», — деп жазады.

Батыс кинематографтары Иисус Христос туралы өте көп фильм түсірді, бірақ Әуезов АҚШ-қа барған сапар алдында дәл осылай аталатын фильм прокатта болған емес. Оның сыры жазушының: «Режиссері Уильям Уайлер — суреттері ғажап», — деген сөйлемінде ашыла түседі.

Бұл — У.Уайлер 1959 жылы түсіріп, Мұхандар Америкаға келгенде барлық кинотеатрда көрсетіліп жатқан «Библиядағы» оқиғалар арқау етілген «Бен Гур» фильмі. Қатарынан 11 «Оскарды» жеңіп алған, шындығында, ғажап туынды. Американың қайраткер-жазушысы Л. Уоллестің 1880 жылы басылған «Бен Гур. Христін тарихы» атты романы негізінде жасалған фильмді түсірушілер оның кітаптағы атауынан «Христін тарихын» алып тастаған. Мұханның фильмді қосымша атаумен «Жизнь Христа» деп көрсетуі осыдан шыққанға ұқсайды.

Әуезов көрген «Бен Гур» фильмінің афишасы. 1959 жыл

Мол қаражатпен, сол замандағы кино түсіру технологиясының ең соңғы жетістіктері кеңінен пайдаланылған бұл фильм әлемдік кинематография тарихындағы ең үздік картиналардың қатарынан орын алды. Мұны бірден байқаған Мұхан: «таңғалар молдық, кино байлығы, драма, тарих, халық драмасы» барлығын тамсана жазады. «Әсіресе Жүд Бенһорды ойнаған артист өте кесеке», — деп басты рөлді сомдаған артистің мактауын асырады. Жазушыны таңғалдырған Бен Гурді ойнаған атакты актер Чарлтон Хестон еді. Ол — Бен Гурдан басқа Моисей, Иоанн Креститель сияқты бірегей библиялық кейіпкерлерді де сомдаған өнерпаз.

Әуезов «өте кесеке» деп айрықша бағалаған Хестон арада екі жыл өткенде — 1962 жылы АҚШ-тың ең үздік актері атаныпты.

«Бен Гурді» көргенде бала күнінде «тай мініп, жабағыны жайдақтап», жігіт болғанда «жорға мініп, жүйрікті жетелеген», сан мәрте Шыңғыстаудың бауырында саят құрып, салбурын салған Мұханның алпыс екі тамырында көшпенді қазактың қаны ойнап шыға келген. Ол кинодағы көз мейірін қандырған көріністер туралы: «А шабыс, әсіресе әппақ араб аттарының, 4 аттың өнері естен кетпес. Бұдан жаксы сурет, күшті сурет болмастай», — деп ынтыға түседі. Әуезовті ерекше тамсандырған фильм туралы күнделіктегі осындай пікірлер қырланып, сырланып «Америка әсерлеріне» түссе қандай хрестоматиялық киноренцензия шығар еді деп ойлайсын.

«Библияда» суреттелетін оқиғалар желісіне құрылса да, ойдан шығарылған кейіпкер Бен Гурдің қаһармандығын суреттейтін «Бен Гур» атты бүгінгі тілмен айтқанда, блокбастер, сол заманның терминімен айтсақ, пеплум жанрындағы фильм. Жазушы ол туралы: «БенГур» Римнің Палестинаы өзіне бағындырған отаршылдық, басқыншылдық дәуір тартысын көрсетеді. Бұл суретте Гайсаның пайғамбарлығы, кейін көрген ғажаптар, жарымжандарды жазған мүжиззалары және өзінің дарға асылуы да баяндалады», — деп жазады.

Мол қаражат шығарылып, Голливудтың ең мықты өнер тарландары тартылған фильм Әуезовтің жанына жакқан. Ол: «Сөйтіп, діншіл тақырып діндар көңілімен жасалған қалпында, кейбір бүгінгі заманның отаншылдық, отаршылдық сиякты бүгінгі адамға түсінікті әсерлі қалыптарында да уақиға арқауына араласады», — деп фильmnің өзегіне өрілген «отаншылдық» пен «отаршылдық» тақырыбы екенін риза көңілмен атап өтеді.

Ұлы жазушының алғашқы тарихи романы «Қилы заманнан» бастап, «Абай жолына» дейінгі бүкіл шығармашылығының өзегіне үнемі «елім», «жерім» деп сокқан жылы жүректен туған отаншылдық рух пен отаршылдық атаулыға қарсы бігіспес күрес өрілгені оның фильмге берген биік бағасынан айқын сезіліп тұр.

Әуезов сөзіндегі ишарамен айтылған тағы бір ерекшелік — америкалықтардың дін тақырыбына еркін баратындығы және оны сырттан танылған жасанды идеологиялық ұстаным тұрғысынан емес, «діндар көңілмен» жасайтындығы.

Жазушы діннің адамды тәубесіне келтіріп, жан дүниесін астамшылықтан арылтатын қасиетіне айрықша мән береді. Бүкіл батыс жұртшылығының қайта өрлеу дәуірінен бастау алатын әдебиет, бейнелеу және сұңғат өнері туындыларында дін тақырыбы мен діни кітап кейіпкерлері алдыңғы қатарға шығарылып, ғажайып туындылардың дүниеге келуіне себепкер болды. Құдайсыз, атеистік мемлекетте өмір сүріп жатқан сыршыл, сезімтал суреткер мұндай еркіндікке ынтыға қарайды және үнемі іш тарта жазады. «Осындай ескі тақырыпта діншілдік қалыпта жасалған суреттер Американың қай зор қаласының болса да үлкен экрандарын, үлкен залды кинотеатрларын ұзақ мекендейтін көрінеді», — деген жолдарда дін тақырыбының еркіндігіне бар ықыласымен қызыға құмарту бар.

Жазушы үлкендер үшін балалардың ермегі сиякты көрінетін «Диснейлендке» дейін барған. Барып қана қоймай, көргендерін тап-тұйнақтай етіп, бірнеше бетке тарката жазған.

«Үш күндік жолдың бүгінгі, соңғы күніне шәкірт бала барын салды», — деп келетін Абайдың балалық шағын суреттейтін сөйлеммен бастап, қазақ балаларының бірнеше буыны құмарта оқумен келе жатқан «Көксерекке» дейін талай классикалық туындылар жазған қаламгердің ғажайыптар әлемі саналатын «Диснейлендті» аралауы әшейін әуестіктен емес, кәсіби қызығушылықтан туындаған.

Әуезов «Диснейлендті» әуелі пойызбен, кейде жаяу жүріп, армансыз қызықтаған. Түскі тамақты да осында ішіпті. Ол әңгімесі «Диснейлендтің» 65 акр (шамамен 26 гектар) аумақты алып жатқандығын, бес бөліктен тұратын «үлкен өлке» екендігінен бастайды. «Жабайы батыс», Том Сойердің аралы, М.Твеннің парохолы, үндістер резервациясы, әйгілі Гранд каньон, жерде — жүйткіген автомобиль, аспанда — қалықтаған ұшақ, суда — жылжыған кемелер, алуан түрлі аттракциондар, «тоғай, гүлдер, жылан, құс, айуан үндері», «өсімдік тегіс жабайы (түнде бұл дыбыстар тіпті сұмдық)», «жолда крокодил, шимпанзе, аю, арыстан, горилла, африканские зебры, жирафы», «қасымда таудағы белдеу жолдарымен машиналар ағызып жүр, водопад, үңгірлерге фуникулер кіріп шығып, кетіп жатыр. Атом сүңгуір қайығы, соған мініміз», — деп балалармен бірге қуанып, шат-шадыман болады.

Маңдайы жарқырап, шашы дулырап, жағасы жайлауға кетіп, шуылдаған көп баламен бірге мээ-мейрам болып, бір аттракционнан екіншісіне алып денесін еркін менгеріп, маң-маң баса жүрген маңғаз Әуезовті көз алдына елестеткенде оның үлкен-кішіге бірдей мейірбан жүрегіне, қарапайым болмысына риза бола түссесін. Балалар әлемін армансыз аралаған күні кешкілік қонакқа барғанын айтып: «Артур Миллер дейтін үлкен драматургте болдық. Әйелі атакты кинозвезда Мерилін Монро», — деп жайдары көңілмен жазады.

Артур Миллер — Уикс емес. Оны орыс және қазақ оқырмандары жақсы біледі. Чаефскидің сыбағасын ондырмай берген жазушы Миллерді жайдан-жай чүлкен драматург» деп жаза салмаған. Негізгі тақырыптан ауытқымау үшін біз Миллердің америкалық драматургия мен театр өнерінің дамуына қосқан үлесін санамалап шығуды артық деп есептейміз. Әйтсе де Әуезовтей әлем әдебиеті классигінің ыстық ықыласына ие болған оның творчествосының қазақ меменгерімен үндесетін кейбір тұстарына тоқталып өткенді жөн санаймыз.

Миллер шығармашылығының Әуезовпен үйлесетін тұсы кейіпкердің ішкі көңіл күйі мен жан дүниесінің тұңғызғына тереңдете үнілудер едік. Бұл — Мұханның «Қорғансыздың күні», «Қаралы сұлуының» бастау алып, «Абай жолына» дейін жалғасатын айту жұлге.

Миллер кейіпкерлерін көркемдік қиял әлемінде қалдырмай, Әуезов сиякты қайнаған өмірдің ортасына шығарып, алуан түрлі коллизияларға салып, ширықтыра суреттейді. Бұл, әсіресе драматургтің классикалық туындысы — «Коммивояжердің өлімінен» айқын көрінеді.

Миллер Әуезовтей адамгершілік, мораль, отбасы тақырыбы сиякты әлеуметтік мәселелерге жиі барады. Оның «Бәрі менің ұлдарым» атты пьесасында отбасы проблемаларын күнделікті күйкі тірілтікті өзін қоғамды алаңдатқан жиі мәселелермен шендестіру арқылы үлкен әлеуметтік проблемаларды көтереді.

(Жалғасы бар)

ҚАЙШЫЛЫҚ пен ҚАҚТЫҒЫС

Мемлекет үшін ең қауіпті адам – ашулы адам емес, әділдіктен күдер үзген адам. Өйткені ашудың себебін анықтауға, оны туғызған қайшылықты шешуге болады. Ал әділеттен үмітін үзген адамның мемлекетке, заңға, қоғамдық институттарға деген сенімін қалпына келтіру әлдеқайда қиын. Өткен күндерге көз жүгірткенде және қазіргі Еуропадағы ереуілдер мен дүрбелеңдерге назар аударғанда бұл тұжырымның ақиқат екеніне тағы да көз жетеді.

Саясатта «топтық психология» деген ұғым бар. Оны алғаш жүйелі зерттегендердің бірі — француз ойшылы Гюстав Лебон. Оның 1895 жылы жарық көрген «Топтың психологиясы» атты еңбегінде көпшілік ортасындағы адамның мінез-құлқы өзгеріп, жеке жауапкершілік сезімі әлсіреуі, еліктеуге және өзгенің ықпалына берілуі мүмкін екені айтылады. Лебон адам көпшілік арасында жүргенде әдетте өзі жеке-дара қалғанда жасай қоймайтын әрекетке баратынын осылай түсіндіруге тырысқан.

Алайда Лебонның тұжырымын бұл-жымас ғылыми ақиқат деп қабылдауға болмайды. Оның топ туралы көзқарастары кейінгі әлеуметтік психологияда елеулі сынға ұшырады. Адам көпшілікке қосылғаны үшін ғана ақылынан айырылмайды. Керісінше, ортақ мақсат, ортақ мүдде, ортақ қауіп адамдарды бұрынғыдан да ұйымшыл әрекет етуге жұмылдыруы мүмкін. Сондықтан көшеге шыққан халықтың бәрін бұзақы санау қаншалықты қате болса, көпшілік жасаған әрбір әрекетті әділетті күрес деп ақтау да соншалықты жаңсақ.

Наразылықтың себебі мен наразылық кезінде жасалған әрекеттің заңдылығы — екі бөлек мәселе. Біріншісін түсіну екіншісін ақтауға негіз бола алмайды. Қазіргі конфликтологияның маңызды ұстанымдарының бірі — осы.

Енді мәселенің тереңіне үңілейік. Норвегиялық ғалым, бейбітшілік пен қақтығыстарды зерттеудің көрнекті өкілі Йохан Галтунг 1969 жылы жариялаған ғылыми еңбегінде «құрылымдық зорлық» ұғымын кенінен негіздеді. Оның пайымынша, адамға тікелей күш қолданылмаса да, қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және саяси құрылымдар адамның өмірлік мүмкіндіктерін шектеп, оның толыққанды өмір сүруіне кедергі келтіруі мүмкін. Ал мұның мәні терең.

Айталық, заң жүзінде барлық азамат тең. Бірақ іс жүзінде біреудің мәселесі бір телефон қоңырауымен шешіліп, екінші адамның заңды талабы айлар бойы қарасусыз қалса, азаматтың мемлекетке деген сенімі әлсірейді. Біреу еңбегімен көтерілсе, екіншісі таныстықпен төрге оза, қоғамда әділеттілік өлшемі бузылады. Құқық қағаз жүзінде бар болғанымен, оны қорғаудың нақты мүмкіндігі болмаса, заңның кәдірі кетеді.

Галтунгтың теориясы осындай тенсіздіктердің тек жеке адамдардың мінезінен емес, қоғамдық қатынастардың қалыптасқан тәртібінен де туындауы мүмкін екенін түсіндіреді.

Дегенмен қоғамдағы әрбір тенсіздікті бірден құрылымдық зорлыққа жатқызу да ғылыми тұрғыдан дәл болмас еді. Мұнда адамның негізгі қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне келтірілген зиянды, оның себептерін және сол зиянды болдырмаудың нақты жолдарын ажырата білу маңызды.

Әлеуметтік наразылық ең кедей қоғамда немесе тұрмысы төмен адамдар арасында ғана туа бермейді. Америкалық саясаттанушы Тед Роберт Гурр 1970 жылы жарық көрген «Адамдар неге бүлік шығарады?» (Why Men Rebel) атты еңбегінде осы қайшылықты салыстырмалы депривация теориясы арқылы түсіндіруге тырысқан.

Мысалы, кейбір азаматтардың ішкер асы, киер киімі бүгін болғанымен, әлеуметтік желілердегі жарқыраған өмірді немесе Голливуд пен корей дорамаларындағы байлардың тұрмысын көріп, өз тіршілігін сүренсіз әрі әділетсіз деп бағалай бастауы мүмкін. Салдарынан «мен бұдан да артық өмірге лайықты едім ғой»

деген ішкі қарсылық күшейеді. Әрине, мұндай салыстырудың бәрі қоғамдық қақтығысқа әкелмейді. Біреуге өзгенің табысы жігер берсе, енді біреуге көңіл толмаушылық туғызады. Айырмашылық — адамның сол игілікке адал еңбекпен, заңды жолмен қол жеткізу мүмкіндігіне қаншалықты сенетінінде.

Осыдан маңызды бір қорытынды шығады: адамдар байлықтың айырмашылығына ғана емес, мүмкіндіктердің әділетсіз бөлінуіне де наразылық білдіреді. Тағы бір маңызды мәселе — болашаққа деген сенім. Адамның бүгінгі тұрмысы кешегіден жақсы болуы мүмкін. Бірақ ертең жағдайы нашарлайды деп қауіптенсе, қазіргі игілігінің өзі көңіліне медеу бола бермейді. Мұндай жағдайда нақты қиындықпен қатар күтілетін ауыртпашылық та адамның көңіл күйіне әсер етеді. Дегенмен қорқыныштың үлеуі міндетті түрде наразылықтың күшеюіне әкелмейді. Кейде үрей адамды әрекетке жұмылдырса, кейде керісінше дәрменсіздікке ұрындырады.

Мұнда адамның өзгеріс жасау мүмкіндігіне сенуі шешуші рөл атқарады. Сондықтан қоғамның жағдайын бағалағанда жалақының көлемі, инфляция немесе жұмыссыздық көрсеткіштерімен ғана шектелу жеткіліксіз. Азаматтың ертеңгі күнге сенімін, заң алдындағы теңдікті қалай бағалайтынын, мемлекеттік шешімдерге ықпал ете алатынына қаншалықты иланатынын да зерттеу қажет.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының 2024 жылы жарияланған зерттеуінде 30 елдегі азаматтардың мемлекеттік институттарға сенімі зерделенген. Нәтижесінде, сауалнамаға қатысқандардың 39 пайызы ұлттық үкіметке жоғары немесе біршама жоғары деңгейде сенетінін, ал 44 пайызының сенімі төмен немесе мүлдем жоқ екенін білдірген.

Ең назар аударарлығы, мемлекеттік шешімдерге өз пікірін әсер ете алады деп санайтын азаматтар мен мұндай мүмкіндігім жоқ деп есептейтіндердің үкіметке сену деңгейі арасында 47 пайыздық айырмашылық анықталған.

Бұл көрсеткіш азаматтың билікке ықпал ете алатынына сенуі мен мемлекеттік институттарға сенімі арасында тығыз байланыс барын аңғартады. Әрине, мұндай байланыс бір құбылыс екіншісін міндетті түрде туғызады деген сөз емес. Бірақ қоғам үнін естудің саяси маңызын анық көрсетеді. Осындай «қоғамдық наразылық қай кезде жаппай қақтығысқа айналады?» деген тағы бір сауал туады.

Британдық зерттеушілер Джон Друри мен Клиффорд Стотттың әлеуметтік сәйкестікке негізделген ұжымдық мінез-құлық жөніндегі еңбектері осы сұраққа жауап іздейді. Олардың зерттеулері көпшіліктің мінез-құлқын жиналған адамдардың жеке психологиялық ерекшеліктерімен ғана түсіндіруге болмайтынын көрсетеді. Адамдардың өздерін кім деп қабылдайтыны, кіммен ортақ мүддесі барын сезінуі, қарсы тараптың әрекетін қалай бағалауы да маңызды. Мәселен, бастапқыда әртүрлі мақсатпен жиналған азаматтар бірдей күдікпен қаралып, бейбіт тұрған адамдар мен заң бұзушылардың арасы ажыратылмаса, көпшілік өзін әділетсіздікке ұшыраған біртұтас топ ретінде қабылдауы мүмкін.

Әсіресе құқық қорғау органдарының әрекеті азаматтарға заңсыз немесе орынсыз көрінген жағдайда бұрын бір-бірін танымайтын адамдардың арасында ортақ қарсылық сезімі қалыптасуы ықтимал.

Осы тұста қақтығыстың табиғаты өзгереді. Бастапқыда нақты әлеуметтік талаппен жиналған адамдардың бір бөлігі үшін ендігі мәселе өз талаптарын жеткізу ғана емес, өздерін әділетсіз әрекеттен қорғау болып көрінуі мүмкін. Алайда мұндай өзгеріс барлық жағдайда бола бермейді. Полицияның кәсіби әрекеті, ұйымдастырушылардың жауапкершілігі, келіссөз жүргізу мүмкіндігі және көпшіліктің өз ішіндегі тәртібі шиеленістің бағытын өзгерте алады. Мұндағы ең маңызды қағида — азаматтың әрекетіне топқа қатыстылығына қарап емес, өзінің нақты ісіне қарай баға беру.

Құқық қорғау органдарының міндеті қоғамдық тәртіпті сақтау екені даусыз. Бірақ тәртіпті қорғаудың өзі де заңдылыққа, қажеттілікке және күш қолданудың мөлшерлестігіне негізделуге тиіс. Сонда ғана қауіпсіздікті қамтамасыз ету мен азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау бір-біріне қарсы қойылмайды.

Бұл мәселені 2011 жылы Ұлыбританияда болған жаппай тәртіпсіздіктерден де көруге болады. Лондон экономика және саяси ғылымдар мектебі мен The Guardian басылымы бірлесіп жүргізген Reading the Riots зерттеуінің алғашқы кезеңінде тәртіпсіздікке қатысқан 270 адамнан сұхбат алынған. Кейін полиция қызметкерлері, зангерлер және оқиғадан зардап шеккен қауым өкілдерімен қосымша жүздеген сұхбат жүргізілді. Зерттеу полицияға деген бұрыннан қалыптасқан наразылықтың, әсіресе азаматтарды тоқтатып, тінту тәжірибесіне қатысты реніштің, тәртіпсіздіктерге қатысу себептерінің бірі болғанын көрсетті. Сонымен бірге оқиғаларға қатысушылардың бәрін бір ғана себеп біріктірмеген. Біреулердің әрекетіне полицияға наразылық әсер етсе, енді біреулердің заңсыз әрекетке баруына пайдакүнемдік пен жазасыз қалу мүмкіндігі ықпал еткен.

Қақтығыстың қалай өршітінін түсіндіретін тағы бір маңызды ғылыми тұжырым бар. Аустриялық конфликтолог Фридрих Глаз қақтығыстың ушығуын тоғыз кезеңге бөліп қарастырған. Оның үлгісінде бастапқы келіспеушілік бірте-бірте өзара сенімсіздікке, қарсы тараптың беделін түсіруге, қокан-лоқыға, ақырында екі жақтың да ұтылуына әкелетін әрекеттерге әкелуі мүмкін.

Бұл үлгінің ерекшелігі — қақтығыс тереңдеген сайын тараптардың бастапқы мәселені шешуден алыстап, бір-біріне зиян келтіруге көбірек көңіл бөле бастайтынын көрсетуінде. Әуелде дау нақты мәселе төңірегінде жүреді. Кейін мәселенің өзінен төрі қарсыластың кім екені маңызды бола бастайды. Ақырында қарсы тараптың ұсынысы дұрыс болса да, оны қабылдау жеңілсіпен тең көрінуі мүмкін. Менінше, осы теориядан шығатын ең маңызды сабақ мынау: қақтығысты тоқтатудың ең қолайлы сәті — тараптар бір-бірін әлі жау санап үлгермеген кезең.

Өкінішке қарай, қоғамдық қайшылықтарға дер кезінде назар аударылмаса,

кейін оларды шешу әлдеқайда күрделене түседі. Өйткені мәселенің бастапқы себебіне уақыт өте келе қорланған намыс, жоғалған сенім, жиналған өкпе және өзара кінәлау қосылады. Ал мұндай жағдайда тараптар бір-бірінің сөзін тындаудан бұрын қарсыласының сөзінен қауіп іздей бастайды.

Осы жерде биліктің де, қоғамның да, ақпарат таратушылардың да жауапкершілігі басталады. Қоғамдық қақтығыстың алдын алу дегеніміз азаматтардың наразылығын тұншықтыру емес. Керісінше, оның себебін анықтап, заңды талаптардың шешілуіне жағдай жасау. Өйткені айтылған наразылық пен еленбеген наразылықтың қоғамдық салдары бірдей емес.

Бірақ мәселенің екінші жағы да бар. Қоғамдағы ашу әрдайым әділет үшін күреске қызмет етпейді! Мұны қатаң ескеруіміз керек.

Кейде әлеуметтік наразылық саяси пайда табуудың құралына айналып кетеді. Белгілі бір күштер халықтың шынайы ренішін өз мүддесіне пайдалануға тырысады. Күрделі қоғамдық мәселелерді қарапайым ұрандарға сыйғызып, бар кініні бір азамат, бір әлеуметтік топқа немесе бір саяси қарсыласқа артуға ұмтылады. Мұндайда мәселенің шын себебін анықтау кейінге ысырылып, қоғамға жалған жау бейнесі ұсынылады. «Бізбен бірге болмасаң, бізге қарсысың» деген түсінік орнығады.

Бұл — қауіпті құбылыс. Өйткені қоғамдық пікірдің алуандығын жоққа шығарған ортада адамның дербес ұстанымына орын қалмайды. Көпшіліктің талабына қосылмаған азамат күдікке ілінеді. Басқаша ойлаған адам қарсылас саналады. Ақырында адамның өз пікірін еркін білдіру құқығы топтың қысымына тап болады.

Дәл осындай жағдайды біз 2022 жылғы Қаңтар оқиғасы кезінде де байқадық. Көшеде өз бетімен кетіп бара жатқан адамдарды күштеп өз тобына қосқан, жолдарды жауып, көліктерді тоқтатып, азаматтарды өз еркінен тыс шерушілер қатарына тартқан топтар болды. Мұндай әрекетті қоғамдық белсенділікпен де, азаматтық еркіндікпен де ақтауға болмайды.

Адамның өз еркімен наразылық білдіруге құқығы қандай болса, оған қатыспауға да дәл сондай құқығы бар. Әділетті талап етеміз деп жүріп өзгенің таңдау еркіндігін аяққа басу — сол әділеттің өзіне қиянат жасау. Бұл жерде біз қоғамдық наразылықтың заңдылығы мен топтық әрекеттің қауіптілігін ажырата білуіміз керек.

Топтық сана дегеніміз адамдардың көптігі емес. Ол — жеке жауапкершіліктің көмескіленіп, топтық қысымның күшеюі, өзгенің құқығын елемей, күш көрсетуді ақтауға бейімділік. Дегенмен мұндай мінез-құлықты көпшілікке жиналған адамдардың бәріне телу қате. Топ ішінде де адамгершілік өлшемін сақтайтын, зорлық-зомбылыққа қарсы тұратын, өзгелерді сабырға шақыратын азаматтар болады. Сондықтан адамды топтың бір бөлігі деп танудың өлшемі оның қай жерде тұрғаны емес, қандай әрекетке барғаны болуы керек.

Қазіргі әлеуметтік желілер бұл мәселені бұрынғыдан да күрделендірді.

Бүгінде ақпараттың шынайылығы анықталмай жатып қоғамдық айыптау басталады. Бір оқиғаның қысқаша бейнеүзіндісі тұтас жағдайдың дәлелі ретінде ұсынылады. Адамның іс-әрекетінен бұрын оның шыққан тегі, тілі, әлеуметтік мәртебесі немесе саяси көзқарасы талқыға түседі. Алгоритмдер мен ақпараттық ортаның ерекшеліктері адамның бұрыннан қалыптасқан пікірін қуаттайтын мазмұнды жиі көруіне ықпал етуі мүмкін. Мұндай жағдайда қарсы тараптың дәлелін тындаудан гөрі өз ұстанымын бекіте түсу оңайырақ. Дегенмен әлеуметтік желілерді қоғамдық қақтығыстың жалғыз себебі деуге болмайды. Олар азаматтардың ұйымдасуына, заңсыздықтарды жария етуіне, шынайы ақпараттың таралуына да мүмкіндік береді. Мәселе технологияның өзінде емес, оны пайдалану тәсілінде, ақпараттың сапасында және қоғамның сыни ойлау қабілетінде.

Ақпараттық кеңістікте бір қауіпті үрдіс бар: адам өз пікірінің дұрыстығын дәлелдін салмағымен емес, оны қолдаушылардың санымен өлшей бастайды. Көпшілік қолдаған пікірдің бәрі ақиқат емес. Сол сияқты көпшілікке ұнамаған пікірдің бәрі жалған емес.

Ақиқат дауыс санымен анықталмайды. Егер қоғам осы қарапайым өлшемнен айырылса, қоғамдық пікірталас ақиқатты ізлеудің емес, қарсыласты жеңудің құралына айналады. Мұның салдары ауыр. Ең алдымен, адамдардың бір-біріне деген сенімі әлсірейді. Одан кейін мемлекеттік институттардың әділдігіне күмән көбейеді. Азаматтар заңды жолмен мәселе шешуге болатынына сенуден қалады. Қоғам ортақ мүддені іздейтін азаматтардан гөрі бір-біріне күдікпен қарайтын топтарға жіктеле бастайды.

Осындай ортада арандату оңайлайды. Өйткені сенім азайған жерде күдік тез тарайды, ал күдік үстемдік құрған қоғамда жалған ақпараттың өзі шындықтай қабылдануы мүмкін. Бірақ бұл тұста тағы бір маңызды мәселені ұмытпауымыз керек. Қоғамдағы сенімсіздіктің бәрін азаматтардың теріс пиғылынан, сыртқы ықпалдан немесе ақпараттық арандатудан іздеу дұрыс емес. Кейде сенімсіздік мемлекеттік институттардың өз міндетін тиісінше атқармауынан да туындайды.

Егер азамат соттан әділдік таппаса, мемлекеттік органнан уәжді жауап алмаса, заңның біреуге қатаң, біреуге жұмсақ қолданылатынын көрсе, оның көңілінде күмән пайда болуы заңды. Мұндай күмәнді жалаң үгітпен сейілту қиын. Сенім сөзбен ғана қалыптаспайды. Ол күнделікті тәжірибеміз орнығады. Азамат заңның өзіне де, лауазымды адамға да бірдей қолданылатынын көргенде, арызы әділ қаралғанда, пікірі ескерілгенде ғана мемлекеттік институттарға деген сенімі беки түседі. Сондықтан қоғамдық тұрақтылықты тек қауіпсіздік шараларымен қамтамасыз ету мүмкін емес. Тәртіп қажет. Заңның үстемдігі қажет. Құқық қорғау органдарының қасбиілігі қажет. Бірақ мұның бәрі әділ сотпен, ашық басқарумен, азаматтардың заңды құқықтарын қорғаумен ұштасқанда ғана ұзақмерзімді нәтижеге жеткізеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ұсынған «Заң мен тәртіп», «Халық үніне құлақ асатын мемлекет», «Әртүрлі көзқарас — біртұтас ұлт», «Күшті Президент — Ықпалды Парламент — Есеп беретін Үкімет», «Адал азамат» және «Таза Қазақстан» сияқты қағидалардың қоғамдық мәнін де осы тұрғыдан бағалауымыз керек.

Олардың әрқайсысы қоғамдық қатынастардың белгілі бір қырына қатысты. «Заң мен тәртіп» — құқықтың үстемдігіне, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» — азамат пен билік арасындағы кері байланысты күшейтуге, «Әртүрлі көзқарас — біртұтас ұлт» пікір алуандығы жағдайында қоғамдық бірлікті сақтауға бағытталған.

Ал «Күшті Президент — Ықпалды Парламент — Есеп беретін Үкімет» қағидағы мемлекеттік институттардың өзара жауапкершілігі мен тиімділігін арттыруды көздейді. «Адал азамат» пен «Таза Қазақстан» бастамалары азаматтық жауапкершілік пен қоғамдық мәдениетті нығайтуға үндейді.

Әрине, кез келген маңызды тұжырымдама болса да, оның шынайы құндылығы жарияланған мақсатымен ғана өлшенбейді. Ол күнделікті өмірде қалай жүзеге асып жатқанына, азаматтардың құқығы мен мүмкіндіктеріне қандай нақты өзгеріс әкелгеніне қарай бағаланады. Өйткені мемлекетке деген сенім әділ шешімнің нәтижесінде қалыптасады.

Дәл осы жерде қоғамның өз жауапкершілігі де басталады. Әділетті талап ету — азаматтың конституциялық құқығы. Бейбіт жиналу, пікір білдіру — құқықтық қоғамның табиғи көріністері. Бірақ әділеттің атын жамылып, жазықсыз адамға қиянат жасауды, өзгенің еркіндігін шектеуді, мүлкіне қол сұғуды немесе күш қолдануды ештенемен ақтауға болмайды. Бір адамның құқығын қорғау екінші адамның құқығын таптауға негіз болмауы керек. Менінше, біздің қоғам үшін ең маңызды сабақтың бірі — осы.

Біз қоғамдық келісімді барлық адамның бірдей ойлауымен шатастырмауымыз қажет. Қоғамда көзқарас та, мүдде де, талап та әртүрлі болады. Бұл — қалыпты жағдай. Қауіптісі — айырмашылықтың өзі емес, сол айырмашылықты жаулыққа айналыруы.

Келіспеушілік әрдайым қақтығыс емес. Сын айту мемлекетке қарсы шығу емес. Ал қоғамдық тәртіпті сақтау азаматтың үнін өшіру деген сөз емес.

Кемел қоғамның сипаты — қайшылықтарды өркендетіп жолмен шеше алуында. Осы тұрғыдан қарағанда, халық пен топтық әрекеттің арасындағы айырмашылықты да дұрыс түсінген жөн.

Ерқанат КӨПЖАСАРҰЛЫ,

Қазақстан Халық кеңесінің мүшесі,

журналист

ШЫРҒАЛАҢ ШЫҒЫНЫ

Францияда болған жаппай тәртіпсіздіктер сақтандыру төлемдерінің мөлшері жағынан елдегі ең ірі оқиғалардың бірі болмақ.

Қаржы сарапшыларының бағалауынша, сақтандырылған шығын көлемі 1,2 млрд еуроға жетуі мүмкін. Financial Times сауалнама жүргізген брокерлер де шығын 1 млрд еуродан асатынын болжайды. Бұл көрсеткіш 2023 жылдың жазында болған тәртіпсіздіктерден келген 700-800 млн еуро шығыннан асып түсті.

Morningstar сарапшысы Маркос Альварестің айтуынша, жүздеген миллион еуро шығын әкелетін мұндай оқиғалар енді

жыл сайын қайталануы мүмкін. Зорлық-зомбылықтың қысқа мерзімде кең таралуы мен инфляция шығыны көлемінің 2023 жылмен салыстырғанда жылдам өсуіне әсер еткен.

Францияның сауда министрі Серж Папеннің алдын ала бағалауынша, ел бойынша кемінде 3 мың кәсіпорынға шығын келген. Бастапқыда бейбіт өткен наразылықтар Париж, Марсель, Лимож және басқа қалаларда жаппай тәртіпсіздікке, тонау мен ғимарат өртеуге ұласқан. Сенбі күні шамамен 2 400 адам ұсталды.

Франция билігі тәртіпсіздіктерден келген шығынды өтеу үшін мемлекет кепілдігімен 4 млрд еуроға дейінгі міндетті сақтандыру жүйесін әзірлеп жатыр. Алайда Еурокомиссияның мақұлдауы қажет болғандықтан, жүйе әлі күшіне енген жоқ. Сондықтан қазіргі шығынды жеке сақтандыру және қайта сақтандыру компаниялары өтейді.

БОЛАШАҚТЫҢ БАҒДАРЫНА АЙНАЛҒАН РЕСУРС

Батыс Қазақстанда ауыл шаруашылығының болашағы су ресурстарына тәуелді. Жайық өзені ағынының құбылуы, трансшекаралық су көздеріне тәуелділік және суды ұтымды пайдалану талаптарының артуы жағдайында өңірде су қоймалары мен каналдар жаңартылу-да, заманауи суару жүйелері енгізіліп, судың жұмсалуына бақылау күшейтілуде. Өңірге қанша су келеді, оның қаншасын сақтап қалуға мүмкіндік бар және тұрғындар мен ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер су мөлшері айтарлықтай құбыла-тын жұмыстар атқарылып жатыр?

2026 жылдың басынан бері Жайық өзенінің ағыны 5,76 млрд текше метрді құрады. Салыстыру үшін айтар болсақ, 2025 жылы бұл көрсеткіш жыл бойына 8,8 млрд текше метрге жетсе, 2024 жылы 17,1 млрд текше метр болған. Соңғы жылдар-дағы көрсеткіштердің айырмашылығы өзеннің су мөлшері айтарлықтай құбыла-тынын көрсетеді.

— Батыс Қазақстан облысында 2026 жылға белгіленген су пайдаланудың рұқсат етілген көлемі 785 млн текше метрді құрайды. Бірінші жартыжылдықта нақты 444,6 млн текше метр су алынған, оның ішінде 34,7 млн текше метр ауыл шаруа-шылығы қажеттіліктеріне жұмсалды. Биыл алғаш рет су пайдаланудың рұқсат етілген көлемі құрылымында балық ша-руашылығына 7 млн текше метр су жеке қарастырылды. Су бөлу жоспарын әзірлеу кезінде әртүрлі салалардың қажеттіліктері мен қолда бар су көлемі ескеріледі, — деді Жайық-Каспий бассейндік инспекциясы басшысының орынбасары Қанат Өтегенов.

Облыстың онтүстік аудандарын сумен қамтамасыз ету үшін Жайық-Көшім суару-суландыру жүйесі пайдаланылады. Ол лимандық суару алқаптарына су жеткізуге және жайылымдарды суландыруға мүм-кіндік береді.

— Жыл басынан бері жүйеге 539 млн текше метр су келіп түсті. Көктемде бұл су лимандық суару жерлерін суаруға және жайылымдарды суландыруға пайдала-нылды. Қазіргі уақытта су қоймаларының

толымдылығы 53,5%-ды құрайды. Еділ өзені қосымша су көзі болып қала береді. 1 қазандағы жағдай бойынша Ресейден өңірге нақты 91 млн текше метр су келіп түсті. Оның 67 млн текше метрі Үлкен және Кіші Өзен өзендеріне, ал қалған 24 млн текше метрі Жәнібек суару-сулан-дыру жүйесіне бағытталды. Трансшекара-лық су көздерінен келетін судың маңызы ерекше. Әсіресе суды уақытылы жеткізу мен жайылымдарды суландыру шаруа-шылықтардың жұмысына тікелей әсер ететін ауылдық аумақтар үшін бұл аса маңызды, — деп атап өтті «Қазсушар» РМК Батыс Қазақстан филиалы дирек-торының міндетін атқарушы Данияр Халин.

Мамандардың айтуынша, заманауи суару жүйелерін енгізу судың шығынын азайтуға мүмкіндік береді. 2026 жылға арналған 1,1 мың гектарлық жоспар то-лық орындалды: жаңбырлатып суару қондырғылары 1,06 мың гектарға, там-шылатып суару жүйелері 30 гектарға енгізілді. Жалпы алғанда, су үнемдеу техно-логиялары нақты суарылатын 13,2 мың гектар жердің 12,8 мың гектарында қол-данылады. Бұл — жалпы аумақтың шама-мен 97%-ы. Жаңбырлатып және тамшы-латып суару әдістері судың берілуін дәлі-рек реттеуге мүмкіндік береді. Дегенмен бұл технологиялардың нақты тиімділігі олардың қолданылатын аумағымен ғана емес, су тұтынудың іс жүзінде қаншалықты азайғанымен де өлшенеді.

«Қазсушар» Батыс Қазақстан филиа-лының төнгерімінде 110 гидротехникалық нысан бар. Олардың қатарында жалпы сыйымдылығы 507,8 млн текше метр бо-латын 14 су қоймасы және жалпы ұзын-дығы 1 808,16 шақырымды құрайтын 55 канал бар. Сондай-ақ инфрақұрылым құрамына бір бөгет, төрт гидротарап, 34 лиман және екі сорғы стансасы кіреді.

— Былтыр облыстың коммуналдық меншігінен кәсіпорынға жалпы ұзындығы 705,7 шақырым болатын 35 канал және жалпы ауданы 51,3 мың гектарды құрай-тын 17 лимандық суару учаскесі берілді. Сонымен қатар Барбастау өзеніндегі По-катиловка, Ұзынкөл, Жаңаөмір және Кемер ауылдары маңында орналасқан төрт су қоймасын республикалық мен-шікке беру жұмыстары аяқталды. Нысан-дармен бірге оларды реконструкциялауға арналған жобалық-сметалық құжаттама да тапсырылды. Аяқталған жұмыстардың қатарында Киров су қоймасын рекон-струкциялау және Мамаев гидротарабына күрделі жөндеу жүргізу бар. Жәнібек ма-гистралды каналын реконструкциялау жалғасуда, ал Жайықбай каналында жұ-мыстар басталды, — деді Данияр Халин.

Тағы бір жоба Жалпақтал су қоймасын салуды көздейді. Жобаның құны — 8,2 млрд теңге. Жоба мемлекеттік сараптама-ның он қорытындысын алды. Қазіргі уа-қытта мердігерді анықтау үшін конкур-стық рәсімдер жүргізілуде. Ал Сексенбай су қоймасы жобасы бойынша бұған дейін мемлекеттік сараптаманың теріс қоры-тындысы алынған.

Каналдарды механикаландырылған әдіспен тазарту жұмыстары да жалғасуда. 2026 жылы 297 шақырым канал тазарту жоспарланған. Қазіргі уақытта 145 шақы-рымдағы жұмыстар аяқталды. Биыл жөндеу жоспарланған 28 гидротехникалық нысанның 11-інде жұмыс толық аяқталды.

Сонымен қатар елді мекендерді су басу қаупі бар өзен учаскелерін санациялау

жұмыстары жүргізілуде. Жобалардың бірі Таскала ауылы маңындағы Деркөл өзені-нің арнасын кеңейтуді көздейді. Ұзынды-ғы жеті шақырым болатын учаскені тазар-ту жоспарланған. Жұмыстардың құны 622 млн теңгені құрайды, оның 435 млн тең-гесі республикалық бюджеттен бөлінді. Бөрілі ауданында Утва өзенінің 11 шақы-рымдық учаскесін тазарту жобасы әзір-ленді.

Көшім каналында және Шаған өзені-нің тармағында да жұмыстар жүргізілуде. Олар механикаландырылған тазарту, же-келеген учаскелерді кеңейту және өзен түбін тереңдету жұмыстарын қамтиды. Бассейндік инспекцияның мәліметінше, нысандарда батиметриялық түсірілімдер аяқталып, гидробекетке арналған ұзын-дығы 340 метрлік айналма канал салынды. Бұдан бөлек, суды есепке алудың авто-маттандырылған жүйесін орнатуға дайын-дық жүргізілуде.

Канат Өтегеновтің мәліметінше, об-лыста арнайы су пайдалануға рұқсат ал-май су пайдалану бойынша 31 заңбұзу-шылық анықталған. Жалпы сомасы 4,43 млн теңге айыппұл салынды. «Қазсушар» филиалы өз нысандарында суды заңсыз пайдаланудың 14 дерегін анықтағанын хабарлады. Оның тоғызы Ақжайық ауда-нында, біреуі Жәнібек ауданында, төртеуі Орал қаласында тіркелген. Салынған

айыппұлдардың жалпы сомасы 2,5 млн теңгені құрады.

Өңірлің су шаруашылығы үшін ма-мандар даярлау да маңызды бағыттың бірі болып қала береді. 2025 жылы Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-тех-никалық университетінде «Гидромелио-рация» білім беру бағдарламасы ашылды. 2025-2026 жылдары филиалдың 11 ма-маны Қытай мен Ресейде біліктілігін арттырды. Ал 2024-2025 жылдары еліміз-дің жоғары оқу орындарында тағы 30 маман білім алды. 2026 жылы қосымша он маманды оқыту жоспарланған. Соны-мен қатар үш жоғары оқу орнының 33 студенті «Қазсушар» Батыс Қазақстан филиалында өндірістік тәжірибеден өтті. Өткен жылы су шаруашылығы саласын-дағы мамандықтар ауылдық жерлерге жас мамандарды тартуға бағытталған «Дип-ломмен — ауылға» бағдарламасына енгі-зілді.

Өңір үшін басты міндет — су мөлшері құбылып тұрған жағдайда су шаруашы-лығы жүйесінің сенімді жұмысын қамта-масыз ету. Бұл міндетті шешу гидротех-никалық нысандарды уақытылы жаңғыр-туға, суды дәл есепке алуға және қолда бар ресурстарды тиімді басқаруға байла-нысты.

М.ЖАЛҒАСҰЛЫ

КӨНЕ ШАҒАРДЫҢ КЕЛБЕТІ ӨЗГЕРЕ МЕ?

«Тазалық табалдырықтан басталады» дейді дана қазақ. Алайда осы тазалыққа келгенде тұрғындардың мәдениеті көңіл көншітпейтіні рас. Шағынаудан-дардың ішін айтпағанның өзінде қазір саябақтар мен демалыс орындарын-дағы қоқыстан аяқ алып жүре алмайсың. Апта сайын сенбілік өткізіліп, сала мамандарын жұмылдырып жатқанымызбен одан айтарлықтай нәрсе өзгер-меуде. Шенділер жаулаулатқан жобалардан пайда шамалы екенін түсінді ме, әлде тазалыққа шындап кірісті ме, әйтеуір биылғы 1 шілдеден бастап Тараз қаласында «Үлгілік қағида» қабылданып, тазалық сақтамаған тұрғындарға жаппай айыппұл салу басталды.

А Саятхан САТЫЛҒАН,
Жамбыл облысы

Мәселен, Әулиеата ауданында есепті кезеңде 156 азаматқа 13 млн 494 мың теңге көлемінде айыппұл салынған.

— Аудан аумағында санитарлық тазалықты қамтамасыз ету, көшелер мен аула-лардың тазалығын сақтау бағытында тұ-рақты түрде зерделеу және тазалау жұмыс-тары жүргізілуде. Зерделеу барысында анықталған тұрмыстық қатты қалдықтар үйінділері, құрылыс және басқа да мате-риалдардың ретсіз жиналуы, қураған шөп-тер мен ағаш бұтақтары бойынша тиісті мекемелерге тапсырмалар беріліп, оларды жою және аумақтарды ретке келтіру жұ-мыстары ұйымдастырылуда.

Аудан аумағында саябақтар, скверлер күнделікті тазаланып, шағынаудандардағы 40 шақырым арық жүйесі, 260 шақырымға жуық қала көшелері, 290 мың шаршы метр аумақты қамтитын саябақтар мен қоғам-дық орындар тазаланды. Аудан аумағында бейберекет жиналған қоқыстар күнделікті техникамен және кәсіпорындардың демеу-шілігімен бөлінген техникалар көмегімен үйілген қоқыстар шығарылууда.

Жыл басынан бері ауданның аумағынан 5 мың тоннадан астам коқыс шығарылды. Ғарыштық мониторинг нәтижесінде анықталған 15 стихиялық коқыс орны то-лық жойылып, 1 мың тоннадан астам қал-дық арнайы полигонға шығарылды.

Сонымен қатар аудан аумағында сани-тарлық тазалықты қамтамасыз ету максат-тында 17 сенбілік ұйымдастырылып, нә-тижесінде 200 тоннаға жуық коқыс шыға-рылды. Аумақтық бас инспекторлар учаскелік полицейлермен бірлесіп, көше-

лер мен қоғамдық орындарда бейберекет коқыс тастаған, абаттандыру қағидаларын бұзған тұлғаларға, Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқықбұзушылық туралы ко-дексінің 505-бабымен 563 әкімшілік хат-тама толтырылып, 407 тұлғаға ескерту бе-рілді. Сондай-ақ 156 тұлғаға 13 млн 494 мың теңге көлемінде айыппұл салынды, — дейді Әулиеата ауданының әкімі Барлық Төре-ханов.

Аудан аумағындағы дүңгіршектерді ретке келтіру және заңсыз сауданың алдын алу бойынша да тиісті шаралар қабылдану-да. Айталық, ауданда орналасқан 210 дүң-гіршектің 30-ы биылғы жылдың қыркүйек айына дейін бұзып алынған.

Сонымен қатар заңсыз саудаға жол бермеу мақсатында «Мынбұлақ», «Салтан-нат» шағынаудандарында, Байзақ батыр, Т.Рысқұлов, Жамбыл данғылы мен Рысбек батыр көшелерінде, сондай-ақ «Кайкар-мет» базарының аумағында рейдтік жұ-мыстар жүргізілген. Нәтижесінде, заңсыз сауда жасаған кәсіпкерлерге қатысты 30 әкімшілік хаттама толтырылып, 12 кәсіп-керге айыппұл салынып, 18 азаматқа ес-керту берілген. Салынған айыппұлдың сомасы 259 500 теңгені құраған.

Мұндай жұмыстар Жібек жолы ауда-нында да қарқын алуда. 1 қыркүйектен бастап аудан әкімінің өкімімен абаттанды-рудың Үлгілік қағидаларының сақталуын бақылау жөніндегі жұмыс тобы құрылды. Топ мүшелері аудан аумағындағы нысан-дарды аралап, анықталған кемшіліктерді жою бойынша тиісті шаралар қабылдауда.

— Жалпы 5 165 нысан тексеріліп, 145 бұзушылық анықталды. Қазақстан Респу-бликасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 505-бабы бойынша 136 ескерту берілді. Ал 434-2-баптың 2-бөлігі,

464-2-баптың 1-бөлігі және 408-бап бойынша 8 өкімшілік хаттама толтырылып, жалпы сомасы 105 510 теңге айыппұл са-лынды. Ендігі кезекте ескерту берілген 136 нысанға қазан айында қайта зерделеу жүр-гізу жоспарланған. Егер белгіленген талап-тар орындалмаса, заннамаға сәйкес өкім-шілік шаралар қабылданады. Жыл басынан бері аудан бойынша әкімшілік шаралар аясында 1 949 хаттама рәсімделіп, оның ішінде 241 айыппұл салынды. Айыппұл-дардың жалпы сомасы 6 миллион 430 мың 486 теңгені құрады. Бұл көрсеткіштер са-нитариялық тазалық талаптарының сақ-талуын бақылаудың маңыздылығын көр-сетеді, — дейді Жібек жолы ауданының әкімі Қарлығаш Аралбекова.

Жібек жолы ауданы аумағындағы өзе-кті мәселенің бірі — «Атакент» таунхаустары маңында пайда болған құрылыс қалдық-тарының бейберекет үйіндісі. Бұл мәселені шешу мақсатында жер иелері мен құрылыс салушылардың қатысуымен кездесу өткізі-ліп, аудан әкімі тарапынан нақты тапсыр-малар берілген.

Аудан басшылығының ұстанымы бойынша, тазалық жұмыстары нақты нә-тижемен аяқталып, қол жеткізілген тәр-тіптің сақталуы қамтамасыз етілуі қажет. Сондықтан бейберекет коқыс орындарын жоюмен қатар, олардың қайта пайда болу-ына жол бермеу мәселесіне де басымдық беріліп отыр.

— Жібек жолы ауданының бес округінде барлығы 68 коқыс алаңшасы және 499 ко-қыс жәшігі орнатылған. Оның ішінде бі-рінші округте 47 коқыс алаңшасы мен 425 жәшік, үшінші округте 9 алаңша мен 27 жәшік, төртінші округте 6 алаңша мен 23 жәшік, бесінші округте 6 алаңша мен 24 жәшік бар.

Екінші округте тұрғын үйлердің алды-нан қаптарға жиналған қоқысты мердігер ұйым аптасына екі рет жинайды. Бұл жұ-мыстар тұрғын үй-коммуналдық шаруа-шылық, жолашулар көлігі және автомо-биль жолдары бөлімі бекіткен кестеге сәйкес жүзеге асырылады. Коқыс алаңша-ларына ағымдағы жөндеу жұмыстары ке-зен-кезеңімен жүргізілуде. Биыл аудан бойынша 30-ға жуық коқыс алаңшасы жөнделіп, олардың барлығындағы коқыс жәшіктері жанартылды, — дейді Жібек жолы ауданының әкімі.

Міне, осылайша Тараз қаласында та-залық сақтамағандармен күрес мықтап қолға алынуда. Бұрнағы кезі әкімдіктерілер ескерту берумен шектелсе, енді жаза бас-қандарға миллиондаған айыппұл салынып, жаппай жазалануда. Жаңа «Үлгілік қағи-даға» жұртшылықтың көзқарасы әрқилы. Біреулер қатан жаза болмаса, тазалық сақталмайтынын айтса, екіншілер «онсыз да қиналып жүрген халықты енді қоясып-ен қинаған дұрыс емес» деп ішкі наздарын білдіруде.

Қалай дегенде де «Үлгілік қағида» қа-былданды. Енді оның нәтижесі қандай боларын уақыт көрсете жатыр. Егер қағида қаланы мұқтаздай таза қылса, онда жоба жемісін берді деген сөз. Негізгі мұндай жоба бір жылдары Шығыс Қазақстан об-лысындағы Риддер қаласында жанданған екен. Білетін бұқара осы күнге дейін сол жоба үшін әкімге алғысын айтатын қор-неді. Кім біледі, бәлкім, бізде де жоба жүйесін тауып, көне шаһардың келбеті де өзгеріп қалар.

ҚҰҚЫҚ — ҚОҒАМНЫҢ ҚОРҒАНЫ

Қоғамның дамуы ең алдымен заң мен тәртіпке байланысты. Заң – мемлекеттің қабылдаған, барлық азамат орындауға міндетті ере-желер жүйесі. Ал тәртіп – сол заңдардың бұлжытпай орындалуы және әрбір адамның мінез-құлқының қоғам талабына сай болуы. Өз құқығыңды қалай қорғап, міндеттеріңді қалай есте сақтауға бо-лады?

А Әдебиет БЕЛГІБАЙҰЛЫ,
Қарағанды облысы

Қарағандыда «Заң және тәртіп» тұжы-рымдамасын насихаттау бағдарламасы аясында «Сенің құқықтарың — сенің қор-ғаның» форумы өтті. Үкімет пен құқық қорғау органдарының, прокуратураның, Экономиялық тергеу департаментінің және үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері колледж және университет студенттері алдында сөз сөйлеп, әрбір іс әрекеттің құнын түсіндірді.

Зангерлер жастардың есірткі сатуға қатысуына ерекше алаңдайды, ал бұл алаяқтық түрі талқылаудың негізгі тақы-рыбына айналды.

— 2026 жылғы 1 шілдеде күшіне енген Қазақстан Республикасының жаңа Конс-титудиясы мен Мемлекет басшысы ілге-рілетіп отырған «Заң және тәртіп» идео-логиясы еліміздің саяси-құқықтық да-муының жаңа белесін айқындап берді. Бұл тұжырымдама тек құқықтық нормалардың жиынтығы емес, ол — Әділетті Қазақстан-ды құрудың стратегиялық негізі және қоғамдық тұрақтылықтың басты кепілі. Осыған байланысты заңды білген тәртіп сақтайтынын айта кеткім келеді. Көп күш жұмсамай тез ақша табу ұсыныстары құ-қықтық салдарға әкелуі мүмкін. Тағы бір мәселе — жастардың заңсыз заттарды таратуға қатысуы. Егер жастар өз құқық-тарын, міндеттерін және әрекеттері үшін жауапкершілікті түсінсе, көптеген тәуе-келдердің алдын алуға болады. Сондықтан

біз сарапшылар заңды түсіндіретін және өзекті сұрақтарға жауап беретін кездесу-лерді көбірек өткіземіз, — деп атап өтті Әділет департаменті басшысының орын-басары Данияр Байділдин.

Дегенмен заңды жауапкершілік тек ауыр қылмысқа ғана қолданылмайды. Көбінесе жастардың маңызды емес деп санайтын әрекеттері, мысалы, тыйым салынған жерде темекі шегу, коқыс лак-тыру да ұсақ бұзақылық деп танылып, әкімшілік жаза қолданылады.

Полиция департаментінің алдын алу-ды үйлестіру бөлімінің аға инспекторы Ольга Калашидидің айтуынша, бұл бұзу-шылықтарды негізінен Қарағанды қала-сының 16-25 жас аралығындағы тұрғын-дары жасайды.

— Жастар тіпті кішігірім болып көрі-нетін құқықбұзушылықтың өзі жауапкер-шілікке әкелуі мүмкін екенін түсінуі ке-рек. Жастарды осындай форумдарда бі-ріктіру арқылы біз оларды жауапкершілік туралы ескертіп қана қоймай, сонымен қатар оларға құқықтық мәселелерді тү-сінуге, шешімдерінің салдарын бағалауды үйренуге және күмәнді ұсыныстарға қар-сы тұруға көмектескіміз келеді. Өйткені заңды білу — өзіңізді қорғау. «Заң және тәртіп» қағидады әрбір адамның жеке жауапкершілігінен басталады, — деп атап өтті Ольга Калашиди.

Түйіндей келе, әр адам өзінің құқығын біліп, занбұзушылыққа жол бермеу арқы-лы қауіпсіз қоғамның негізін қалайды. Бұл тұжырымға сай жүру жастардың парызы болуға тиіс.

22 ҚАЗАН 2026 | БЕЙСЕНБІ

АВИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК АПТАЛЫҒЫ АШЫЛДЫ

Астанадағы Тәуелсіздік сарайында Көлік министрлігінің қолдауымен Халықаралық азаматтық авиация ұйымының (ИКАО) қамқорлығымен ұйымдастырылған 2026 жылғы Авиациялық қауіпсіздік апталығының ашылу салтанаты өтті.

Әлемдік деңгейдегі бұл іс-шара Қазақстанда алғаш рет өткізіліп отыр. Бұл еліміздің ИКАО-мен халықаралық ынтымақтастығының жоғары деңгейін көрсетеді. Қазақстан авиациялық қауіпсіздіктің халықаралық стандарттарын сақтау деңгейі бойынша әлемдегі жетекші 20 мемлекеттің қатарына кіреді. Халықаралық талаптарды тиімді іске асыру көрсеткіші 95,7%-ды құрайды.

Ашылу салтанатына Көлік министрі Нұрлан Сауранбаев пен ИКАО Бас хатшысы Хуан Карлос Саласар қатысты.

«Азаматтық авиацияны дамыту халықаралық ынтымақтастық пен тәжірибе алмасуды талап етеді. Біз халықаралық әуе бағыттарының желісін жүйелі түрде кеңейтіп келеміз. Авиация саласының болашағына сеніміміз зор. Қазіргі уақытта сала қарқынды даму кезеңінде: соңғы алты жылда алты есе өсім байқалды. Мемлекет саланы дамыту бағытындағы жұмысты жалғастырады. Барлық қатысушыға жемісті жұмыс, пай-

далы пікірталастар және ICAO Aviation Security Week 2026 іс-шарасының табысты өтуін тілеймін», – деді Қазақстан Республикасының Көлік министрі Нұрлан Сауранбаев құттықтау сөзінде.

ИКАО Бас хатшысы Хуан Карлос Саласар ашылу салтанатында сөйлеген сөзінде авиациялық қауіпсіздіктің барлық деңгейін нығайтып, мемлекеттер әрбір рейстің қауіпсіздігін бірлесіп қамтамасыз етуі үшін барлау деректерімен және басқа да аса маңызды ақпаратпен алмасуды қамтамасыз ететінін айтты.

Авиациялық қауіпсіздік апталығының алғашқы күні мемлекеттер мен серіктестердің жаһандық авиациялық қауіпсіздікті нығайтуға қолдауын көрсететін серіктестік пен міндеттемелерді растау рәсімі өтті. Рәсім барысында Америка Құрама Штаттары ИКАО-ның Авиациялық қауіпсіздік бағдарламасына қаржылық қолдау көрсету ниетін жариялады. Сонымен қатар ИКАО мен Астана халықаралық әуежайы басқарушы-

лық қызметтер көрсету туралы келісімге (Management Service Agreement) қол қойды.

Авиациялық қауіпсіздік апталығы әлемнің 62 елінен келген авиациялық билік органдарының, реттеуші мекемелердің, халықаралық ұйымдардың, әуежайлардың, авиакомпаниялардың және сарапшылық қоғамдастықтың өкілдерін біріктірді. Қатысушылар қатарында Бразилия, Венгрия, Италия, Канада, Біріккен Араб Әмірліктері, Португалия, АҚШ, Таиланд, Франция, Эфиопия және басқа да мемлекеттердің өкілдері бар.

Үш күн бойы қатысушылар жаһандық авиациялық қауіпсіздік жүйесін дамытудың негізгі сын-қатерлері мен перспективаларын талқылайды. Атап айтқанда, сессияларда кейінгі 25 жылдағы әлемдік авиациялық қауіпсіздік жүйесінің жай-күйі, электрондық коммерцияның қарқынды дамуы жағдайында әуе жүктері мен пошта тасымалдарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ қарулы қаттығыс аймақтарының үстінен және оларға жақын әуе кеңістігінде ұшуларды орындау мәселелері қарастырылады.

Іс-шара 22 қазанда «Астанадан жолдаулар» (Messages from Astana) атты қорытынды сессиямен аяқталады. ИКАО Авиациялық қауіпсіздік апталығының Қазақстанда өткізілуі еліміздің халықаралық авиациялық қоғамдастықтағы ролінің артып келе жатқанын және азаматтық авиацияның жаһандық қауіпсіздік жүйесін дамытуға қосып отырған үлесін айқындайды.

Республика күні қарсаңында Republic Day және Bereke Fest акцияларын қамтитын жалпыұлттық мерекелік жеңілдіктер науқаны басталды. Оған 17 қазаннан еліміз бойынша 649 сауда нысаны қосылды. Republic Day акциясы ірі сауда ойын-сауық орталықтары мен сауда кешендерінде өтсе, Bereke Fest сауда желілерін қамтиды.

REPUBLIC DAY ЖӘНЕ BEREKE FEST: 600-ден АСТАМ САУДА ОРНЫ ҚОСЫЛДЫ

Тұтынушылар үшін азық-түлік және азық-түлікке жатпайтын тауарларға арнайы бағалар қойылған. Мерекелік ұсыныстар 27 қазанға (қоса алғанда) дейін жалғасалы. Тауарлардың жекелеген санаттарына 50%-ға дейін жеңілдік қарастырылған. Жалпы жеңілдік мөлшері тауар ассортименті мен акцияға қатысушы сауда ұйымдарының шарттарына байланысты.

Republic Day акциясы аясында 232 сауда-ойын-сауық орталығы мен сауда үйі жеңілдіктер ұсынады. Олардың қатарында Астанадағы MEGA Silk Way және «Хан Шатыр», Алматыдағы MEGA Alma-Ata, MEGA Park пен Forum Almaty, сондай-ақ Шымкенттегі Mega Planet пен Shymkent Plaza бар.

Bereke Fest акциясына бөлшек сауда желілерінің 417 дүкені қосылды. Олардың қатарында Magnum, SMALL, «Астықжан» және GraMad бар. Мерекелік ұсыныстар еліміздің басқа өңірлеріндегі сауда нысандарында да қолжетімді.

Бұл акциялар тұтынушылардың белсенділігін арттырып, ішкі сауданы дамытуға бағытталған. Жалпыұлттық науканды Қазақстан Республикасының Сауда және интеграция министрлігі жергілікті атқарушы органдармен бірлесіп ұйымдастырды. Мерекелік акциялар 2026 жылғы 27 қазанда аяқталады.

ҰЛТТЫҚ ӨНЕР МЕРЕКЕСІ

Республика күніне орай қазақтың дәстүрлі музыка өнерінің бай мұрасын дәріптейтін «Біздің жәрмеңке» мерекелік концерті өтті. Ұлттық өнердің сан қырын тоғыстыратын бұл кеште халқымыздың рухани қазынасына айналған ән мен күй, жыр мен терме жаңаша жаңғырып, көрерменге ерекше мерекелік көңіл күй сыйлайды.

Қазақтың әні мен күйі, жыры мен термесі тоғысатын «Біздің жәрмеңке» концерті ұлттық өнердің қадір-қасиетін тағы бір мәрте танытады. Республика күніне арналған мерекелік кеште халқымыздың ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан музыкалық мұрасы кенінен насихатталып, дәстүрлі өнердің сан қыры көрерменге ұсынылды.

Концертте қазақтың дәстүрлі ән өнерінің белгілі өкілдері Елмұра Жанабергін, Айгүл Елшібаева, Қлара Төленбаева, Жаслан Кәрім, Толғанбай Сембаев, Перизат Омарбекова және өзге де өнерпаздар сахна төріне шықты. Кеш тізгінін Жасұлан Наурызбайұлы мен Ерлан Рысқали ұстайды. Өнер кешінде ел жадында сақталған, халықтың рухани қазынасына айналған тандаулы туындылар шырқалды. Атап айтқанда, «Қанекей, тілім, сөйлеші», «Інжу-маржан», «Құдайбергеннің желдірмесі», «Акқу», «Көкаршын», «Сегіз аяқ», «Сандуғаш», «Сарыжайлау» секілді шығармалар орындалады. Ән мен күйге жыр-терме, желдірме және ұлттық би өнері ұласып, мерекелік бағдарламаның мазмұнын байыта түсті. Өнерпаздарға Қазақ мемлекеттік «Астана сазы» фольклорлық ансамблі сүйемелдеді.

Көрерменді ерекше әсерге бөлеген қойылымдардың бірі – төрт өнерпаздың басын қосатын «Тенорлар шеруі». Ал кеш соңында барлық қатысушы «Сәлем, Қазақстан» әнін бірге шырқап, мерекелік концертті қорытындылады.

«Біздің жәрмеңке» – ұлттық өнердің өміршеңдігін танытып, төл мәдениетіміздің терең тамырына үнілдіретін рухани мәдени кеш. Ән мен күй арқылы елдік рухты асқақтатып, туған жерге деген сүйіс-

пеншілікті ұлықтайтын бұл кештің Республика күні қарсаңында өтуінің де өзіндік мәні бар. Ал Республика күніне арналған дөңгелек үстелде ел тарихы мен ұлттық құндылықтар талқыланды.

Бетті дайындаған Сымбат БАУЫРЖАНҚЫЗЫ

AIQYN

Меншік иесі – «Айқын-Литер» ЖШС

Директор –
Талғат ЕШЕНҰЛЫ

Бас редактор –
Амангелді ҚҰРМЕТ

Гүлзина БЕКТАС –
Бас редактордың
бірінші орынбасары

Мадияр ТӨЛЕУ –
Шығарушы редактор

Елдар ҚАБА –
Секретариат меңгерушісі

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:
Абаал АЛПЫСБАЙҰЛЫ –
Ақмола облысы
Алтынай БАУЫРЖАНҚЫЗЫ –
Алматы қаласы
Саятхан САТЫЛҒАН –
Жамбыл облысы
Әдебиет БЕЛГІБАЙҰЛЫ –
Қарағанды облысы
Назгүл НАЗАРБЕК –
Шымкент қаласы
Ербәкіт ЖАЛҒАСБАЙ –
Қызылорда облысы
Баияр ЖАНҰЗАҚ –
Атырау облысы
Эльмира ЖҮРСІНБЕКҚЫЗЫ –
Абай облысы

**«АЙҚЫН» ГАЗЕТІНІҢ
ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ:**

Кәсіпорындар,
мекемелер үшін – 15102
Зейнеткерлер,
соғыс ардагерлері үшін – 55102
Жеке жазылушылар үшін – 65102

ЖАРНАМА БӨЛІМІ:
8(707) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31
reklam.aikyn@gmail.com

ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ:
8(777) 804-61-32
podpiska.alt@gmail.com

Газет аптасына 3 рет шығады

Газет «Айқынның»
компьютер орталығында беттелді

ЖАЛПЫ ТАРАЛЫМЫ: 40 000

Тапсырыс №4805
Астана қ. «Медиа-холдинг «ERNUR» ЖШС
Сілеті көшесі 30,
тел.: 8(7172) 99-77-77
Алматы қаласы, «Алматы-Болашақ» АҚ
Мұқанов көшесі, 223 Б
Шымкент қ. «ERNUR-print» ЖШС,
Әлімқұлов көшесі 22,
тел.: 8(7252) 53-06-66, 54-07-47 ішкі 114,